sh:»3217

KEHF

﴿١٨﴾ سُورَةُ الْكَهْفِ

Sûrei «Kehif» de Mekkîdir. Ancak «وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ» âyetinin Medenî olduğuna dair bir kavil de vardır.

Âyetleri - Yüz on.

Kelimeleri - Bin beş yüz yetmiş yedi.

Harfleri - Altı bin üçyüz altmış.

Fasılası - ا harfidir.

Sebebi nüzulünde sahib Siyer ibni İshakın şöyle bir rivayet naklettiği zikrolunuyor: Nadr ibni Hâris Kureyşin Şeytanlarından idi, Resulullaha ezâ ederdi, adâvete kalkışırdı. Hıyreye gitmiş orada Rüstem ve İsfendiyar hikâyelerini öğrenmişti. Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bir meclise oturup Allahı zikir ve ümemi salifenin başlarına gelen musıbetleri kavmine tahdis ettiği vakıt kalkar kalkmaz Nadr arkasından gelip o meclise oturur, ey ma'şeri Kureyş, vallahi ben ondan daha güzel söylerim, geliniz size onun anlattıklarından daha güzelini anlatayım der sonra onlara Fâris mülûkünden anlatırdı. Kureyş, bunu Utbe ibni Müayt ile beraber Medinedeki ahbari Yehûde göndermişler ve demişler ki onlara Muhammedden ve sıfatından sorunuz ve kelâmını haber veriniz. Çünkü onlar eski kitab ehlidir. Onlar da Enbiya ılminden bizde bulunmıyan ma'lûmat vardır. Binaenaleyh ikisi çıkıp Medineye varmışlar, dedikleri gibi ahbari Yehûde sormuşlar ahbâri yehûd demişler ki: ona şu üçten sorunuz:

sh:»3218

1 - O fityeden (o genc yiğitlerden) ki evvel zamanda gittiler, işleri ne idi? Zira bunların hikâyesi acîbdir.

2 - O recüli tavvaftan (ya'ni o dolaşan adamdan) ki Arzın Meşrıklarına ve Mağriblerine irmişti, bunun kıssası nedir?

3 - Ruhtan sorunuz nedir o? Eğer size onları haber verirse nebiydir ittiba' ediniz, yoksa bir lâfcıdır, ne isterseniz yapınız. Bunun üzerine Nadr ve refıkı Mekkeye avdet edip Kureyşe: «size Muhammed ile aramıza fasledecek şey getirdik» diyerek Yehûdun dediklerini haber vermişler, gemişler, Resulullaha suâl etmişler, Resulullah «sorduklarınızı yarın haber veririm» buyurmuş, istisnâ yapmamış, ya'ni inşallah = Allah dilerse dememiş, gitmişler, Resulullah on beş gece durmuş vahiy gelmemiş, hattâ Mekke ehalisi: Muhammed bize yarına va'detti halbuki bu gün on beş gün, sorduğumuza cevab vermiyor diye dedikoduya başlamışlar, binaenaleyh çok sıkılmıştı derken Cebraîl Allah tealâdan «Eshabı Kehif» sûresile geldi ki onlara huznünden dolayı Allahın muatebesini ve sordukları o fitye ile o racüli tavvafın kıssalarını muhtevidir. «

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ۖ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّى وَمَآ اُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا

» kavli celîli de beraberdi. اهـ. Tefsirlerin bir çoğunda tesadüf edilen bu rivayetin esası işte bu suretle ibni İshakın bir nakline raci'dir. Gerçi vahiy, Resulullahın yedi ihtıyarında olmıyan bir ıhbari ilâhî olduğu cihetle onun arzusuna tabi' değildir. Ümid edildiği zamanda gelmemesi ve

lihikmetin teahhur etmesi caizdir. Ve bu onun za'fı değil, bil'âkis ındî olmadığına delâlet eden bir kuvveti olur. İbtidai nübüvvetten, risaletin vüruduna kadar vahyin bir müddet için tevakkuf ettiği de vakı'dır. Ancak ahkâm terettüb eden hususatta beyanın vakti hacetten teahhuru caiz olmamak kavli muhtardır. «Vedduhâ» sûresinin de bir iki gün vahyin te'hiri dolayısile nâzil olduğu sahihtir. Binaenaleyh Cenabı hakkın ilk vahyini Gari hırada gönderdiği

sh:»3219

Resulüne Sûrei Kehfi indireceği zaman da ona evvel emirde beş on gün eshabı Kehfin çektiği sıkıntılardan bilfiil bir nümune müşahade ettirerek indirmiş olması çok ma'kuldür. Maamafih İbni İshakın bu rivayeti usuli hadisçe salih bir haber değildir.

Evvelen - İbni Cerîri Taberi gösteriyor ki bunun senedinde İbni İshak «

حَدَّثَنِى شَيْخٌ مِنْ اَهْلِ مِصْرَ قَدِمَ مُنْذُ بِضْعٍ وَاَرْبَعِينَ سَنَةً عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ» kırk küsur seneden beri gelmiş Mısırlı bir şeyh bana tahdis etti, o Ikrimeden o ibni Abbastan demiştir» binaenaleyh senedde bir mechul vardır. Rivayeti zaıfedir. İbni İshak

rivayetine zaıyf görmüş, iltizam etmemiştir.

Saniyen - Bâlâda ruh suâlinde nakl ettiğimiz vechile sahihi Buharî ile sahihı müslimde Abdullah ibni Mes'udden tahric edilen rivayete muhaliftir.

Salisen - Ekser rivayâta vi ibni İshakın dahi tafsıline göre bu sûrede haber verilen Eshabı Kehif halıs dini Isâ üzere iymani tevhid ile hareket etmiş ve kendilerini puta taptırmak veya i'dam etmek için ta'kib ve tazyık eden kavimlerine karşı mücahedeye azm ile dinlerinin muhafazası uğrunda dağa çıkmış, mağaraya gizlenmiş bir kaç gençten ıbaret Isevî bir zümrei mü'minîndir. Binaenaleyh bunların kıssası tarihi Nesarâya teallûk ettiğinden Hazreti Isâyı kabul etmiyen Yehûd ahbarının bu gençlere aid bir keramet kıssasını kabul ederek suâl ettirmiş olmaları müsteb'ad görünür. Gerçi Fahruddini Razînin beyanına göre ba'zıları Eshabı Kehfin Musâ aleyhisselâmdan evvel olub Hazreti Musânın bunları zikrettiğini ve Yehûdun suâl etmelerinin sebebi de bu olduğunu söylemiş, ba'zıları da Isâ aleyhisselâmdan evvel Kehfe girdiklerini ve Hazreti Isâ bunların haberini ıhbar eylemiş olduğunu ve Isâ ile Muhammed aleyhisselâm arasındaki vakıtta ba's olunduklarını söylemiş, diğer ba'zıları da Isâ aleyhisselâmdan sonra girdiklerini söylemiştir, ki Kaffalden ve Taberîden

sh:»3220

de nakledildiği üzere İbni İshaktan merviy olan da budur. Şu halde İbni İshakın kavlince Yehûdun bunu suâl etmemesi iycab eder.

Rabian - Bu sûrede başlıca üç kıssa vardır ki Eshabı Kehif kıssası ve mütemmimatı, Musâ ve Hızır kıssası, Zül karneyn kıssasıdır. Eğer sebebi nüzul üç suâl idiyse her biri bunlardan birine dair olmak lâzım gelirdi. Yoksa burada istıtraden diğer bir kıssaya geçilmiş de ruh suâlinin cevabı başka bir Sûreye ifraz edilmiş demek münasib olmazdı.

Hamisen - Evvelki Sûrede ruh âyetinin, bu sûrede Zülkarneyn kıssasının sarih bir suâle cevab oldukları Kur'anda musarrah olduğundan muhakkaktır. Ve zâhir olan da bu iki suâlin aynı zamandan değil, ayrıca sorulmuş olmalarıdır. Bununla beraber bu ikisinde «

﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ ٠ ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِ﴾

» diye suâl tasrih edilmiş olduğu halde Eshabı Kehif kıssasının bu suretle iyrad edilmemesi bunun da Musâ

ve Hızır kıssası gibi doğrudan doğru bir tezkir olduğunu ifade eder. Rivayeti mezkûre bu cihetle de makduhtur.

Sadisen - Bunda «huznünden dolayı bir muatebe» denilmesi de doğru değildir. Bundan murad « فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ » - ilâ - « اَسَفًا » âyetidir. Bu ise bir muabete değil, Sûrenin başındaki zevkı hamd ile mütenasib bir irşad ve takviyedir.

Velhasıl sebebi nüzul hakkındaki mezkûr üç suâl rivayeti vücuhen makduhtur. Ve netekim Sıhahta tahric edilmemiştir. Binaenaleyh bu Sûrenin tefsirinde buna istinad câiz olamaz.

Sûrenin ibtidasındaki âyetler gösteriyor ki asıl sebebi nüzul « اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا » denilmiş olmasıdır. Bunun ılimde yeri olmıyan büyük bir yalan olduğunu beyan ile kaillerini inzar ve tevhide da'vet için bu Sure inzal buyurulmuş, Zülkarneyn suâlinin cevabı da bunun tetimmesinden olmuştur.

Evvelâ Nasrâniyyetin müşriklere karşı gizli çalıştığı ilk devrine teallûk eden ve Nesârâca ma'ruf bulunan Eshabı Kehif kıssası Allahdan başka ilâh ittihaz eden bir kavme mahza tevhid için mücahede etmek ve Allahın rahmet ve tevfikına irmek üzere çekilmiş bir kaç genç bir gün veya daha az bir zaman gibi gelip geçen nice senelerden sonra nihayet gayei halâsa ermiş olmasından ıbaret ve diğer âyâtı ilâhiyyeye nazaran teaccüb edilmemesi lâzım gelen bir kıssai keramet olduğu beyaniyle sonraki Hıristiyanlar gibi Allaha veled isnad edenlerin kizbine ve âyâtı ilâhiyyeyi inkâr eyliyenlerin mahvına istidlâl edilmek için sevkedilmiş ve nihayetinde de « وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّٖى لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا » emriyle muvaffakıyyeti Muhammediyyenin bundan pek yakın bir müddette zuhuru ümidi va'd-ü tebşir olunmuş, ya'ni onların beklediği üçyüz dokuz seneden çok az bir müddet zarfında islâmın galebesi tahakkuk edeceği anlatılmıştır. Ve bu suretle bu Sûredeki üç kıssadan her biriyle mazhariyyeti Muhammediyyede cereyan edecek meratibi tecelliyâta misal verilerek « فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖٓ اَحَدًا » da'veti i'lan olunmuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ﴿٢﴾ قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَاْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ﴿٣﴾ مَاكِثِينَ فِيهِ اَبَدًا ﴿٤﴾ وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ﴿

sh:»3222

﴿٥﴾ مَالَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَآئِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا ﴿٦﴾ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفًا ﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٨﴾ وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٩﴾ اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا ﴿

Meali Şerifi

Hamd o Allaha ki kuluna kitab indirdi, hem ona hiç bir yamıklık yapmaksızın 1 Dosdoğru, ledünnünden şiddetli bir beis ile inzar etmek, ve salih salih ameller yapan mü'minlere şunu müjdelemek için ki kendilerine cidden güzel bir ecir var 2 Ebediyyen onda arâm edecekler 3 Hem şunları inzar etmek için ki "Allah veled edindi" demekteler 4 Buna dâir ne kendilerinin ılmi vardır ne de babalarının, o ne büyük bir kelime ki ağızlarından çıkıyor, sırf bir yalan söylüyorlar 5 Şimdi bu söze inanmazlarsa belki arkalarından esef ile kendini üzeceksin 6 Biz Yer yüzündeki şeyleri ona bir ziynet yaptık ki insanları imtihan edelim: hangisi daha güzel bir amel yapacak? 7 Bununla beraber şu da muhakkak ki biz onun üzerinde ne varsa hepsini bir kuru toprak etmekteyiz 8 Yoksa Eshabı Kehf-ü Rakıym bizim âyâtımızdan bir acîbe oldular mısandın 9

sh:»3223

1. ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ﴾ elhamdülillah ﴿الَّذِیْٓ﴾ o öyle bir Allah ki ﴿اَنْزَلَ عَلٰی عَبْدِهِ الْكِتٰبَ﴾ kitabı kuluna indirdi ﴿وَلَمْ یَجْعَلْ لَّهٗ عِوَجًاؕ﴾ hem de onun için hiç bir ı'vicac yapmıyarak - dolambaçlı değil,

çarpık değil, yalanı yanlışı yok 2. ﴿قَيِّمًا﴾ dosdoğru bir hâkim olmak üzere - indirdi

﴿لِيُنْذِرَ بَاْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ﴾ ki tarafından bir be'si şedidi - pek şiddetli bir azâb

olan Âhıret azâbını inzar ile haber versin

﴿وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ﴾ ve iyi işler yapan

mü'minlere şunu müjdelesin 3.

﴿اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ۝ مَاكِثِينَ فِيهِ اَبَدًا﴾ onlara öyle güzel bir ecir

muhakkak ki onda ebediyyen kalacaklar.

İnzarın kimlere olacağına gelince:

4. ﴿وَيُنْذِرَ الَّذِينَ﴾ Hem şunları inzar etsin için ki

﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا﴾ Allah, veled ittihaz etti dediler - bunlar Melâikeye Allahın

kızları diyen Yehûd, Mesih Allahın oğlu diyen Nesârâdır. Maamafih bu hususta Nesârâ hepsinden ziyade

musırdır. Zira bunu dinlerinin birinci esası addetmişlerdir. 5.

﴿مَالَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَآئِهِمْ﴾ bunun hakkında ne kendilerinin ne

babalarının hiç bir ılimleri yoktur. - Ya'ni bunu söyliyenler bildiklerinden değil, bilmediklerinden, babalarını

ya'ni atalarını yahud baba ta'bir ettikleri papalarını taklid ederek söylerler, halbuki babalarınınki de ılimden değildir. Zira ılim bunu kabul etmez ﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ﴾

sh:»3224

sade ağızlarından çıkan bir kelime olmak cihetile büyüdü - Allaha karşı büyük bir cür'et, azîm bir kebire olan büyük bir lâf oldu.

Burada âba ve kelime ta'birlerinin Nesarâ ıstılâhından olduğuna dikkat edilirse bu kelimenin en ziyade onların ağzından çıktığına ve onların ağzından büyüdüğüne bir tenbih anlaşılır. Müfessirîn bunu ıhtara lüzum görmemişlerse de bu işaret vazıhdır. Abai Nesarâ Mesih oğlumdur diye Semadan bir ses geldi derler dururlar. ﴿اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا﴾ başka değil, sırf bir yalan söylerler.

6.

﴿فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا

﴿الْحَدِيثِ اَسَفًا﴾ İmdi onlar bu hadîse, ya'ni bu yeni kitaba inanmazlarsa sen arkalarından esef ile hemen hemen kendini tüketeceksin - ya'ni ey bu kitabı kendisine indirdiğim kulum ve Resulüm Muhammed! Bu kitaba inanmıyanlar helâk olacaklar, fakat sen o büyük söyliyen yalancıların iyman etmediklerine şimdiden öyle üzülüyoruz ki iyman etmezler de helâk olurlarsa arkalarından edeceğin esef adetâ kendini tüketecek dereceyi bulacak binaenaleyh sen onlara esef etme, gam yeme de sana bu kitabı indiren Allaha hamdederek ifayı vazife et.

7. ﴿اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا﴾ Çünki biz Yer yüzünde ki şeyleri ona - ya'ni Arza - bir ziynet kıldık ﴿لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا﴾ ki onları, yan'i mü'min ve gayrı mü'min insanları mübtelâ kılalım, hangisi amelen daha güzel imtihan edelim - ya'ni tecribe eder gibi fi'len tebeyyün ettirelim de ona göre güzel iş yapan muhlislere ecri hasen, kötülere de be'si şedid verelim 8. ﴿وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا﴾ bununla beraber şu da

muhakkak ki biz o Yer yüzündekileri kuru bir toprağa çevirmekteyiz -bu gün gözler kamaştıran o ziynetler, yarın bakarsın dünden yokmuş gibi harab-ü türab olub gidecek. Onun için güzel amel o fâni ziynetlere kapılmakta değil, onun bâkı olan halıkına hizmet etmektedir. Binaenaleyh o helâk olacakları esef ile üzülmemeli, vakıt geçirmemeli de bu imtihan meydanında en güzel amele çalışmalıdır.

9. ﴿اَمْ حَسِبْتَ﴾ yoksa zannettin mi ki ﴿اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ﴾ Eshabı kehf-ü rakıym - KEHF, dagda mağara ve bilhassa geniş olanı ki küçüğüne gar denilir. Türçesi «in» dir. RAKIYM, bizim kitâbe ta'bir ettiğimiz yazılı taş veya ma'den veya saireden levha demektir. Ya'ni bervechi âti kıssaları zikrolunacak olan Kehif ve Rakıym sahibleri ﴿كَانُوا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا﴾ âyetlerimizden bir acîbe oldular? - Ya'ni kuru topraklardan şayanı hayret ziynetler çıkarıp insanları ibtilâ ile imtihan eden ve bu suretle en güzel amelleri ibtilâ içinde ızhar eyliyen ve nihayet bütün o ziynetleri mahvettiği halde güzel iş yapanları güzel ecr ile ebedîleştirecek olan kudreti ilâhiyyemizin hepsi acaib ve bedi' olan âsar-u alâmâtı miyadından eshabı Kehif ve Rakıym tek bir acîbe, şaşılacak bir âyet mi oldular sandın? Hayır bunda şaşılacak bir şey yoktur. En güzel amelleri en şayanı hayret alâmetleri sonu türab olan Dünya ziynetine, Dünya hayatına aldanmıyan mübtelâlar içinden ızhar etmek âdeti ilâhiyyedir. Allah ona benzemez daha neler yapmış ve

yapacaktır. Binaenaleyh başkaları

sh:»3226

taaccüb etseler de daha büyük âyetlere mazhar ve daha güzel amel kendisinden matlûb olan sen ozanda

bulunmıyarak şunu yad et :

﴿١٠﴾ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١١﴾ فَضَرَبْنَا عَلٰى اٰذَانِهِمْ فِى الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَىُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوٓا اَمَدًا﴿﴾

Meali Şerifi

O vakıt ki o genç yiğitler Kehfe çekildiler de şöyle dediler: ya rabbenâ! Bizlere ledünnünden bir rahmet

ihsan eyle ve bizim için işimizden bir muvaffakıyyet hazırla 10 Bunun üzerine müteaddin seneler kehifte

kulakları üzerine vurduk 11 Sonra da onları ba'settik ki hep bilelim: iki hızbin hangisi bekledikleri gayeyi iyi hisab etmiş? 12

11. ﴿فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ﴾ Derken kulakları üzerine vurduk - ya'ni yatırdık uyuttuk

12. ﴿لِنَعْلَمَ اَىُّ الْحِزْبَيْنِ الخ﴾ bilelim iki hızbin hangisi ilh... - burada bilelim demek fı'len tebeyyün, tahakkuk ettirelim de kendileri dahi anlasın ve iki hızibden birisi müvahhid, mü'min olan Eshabı Kehif birisi de hasımları olan müşriklerdir. Âyette görüleceği üzere Eshabı Kehif uyandıkları zaman işlerinde muvaffak olduklarını, gayelerini isabet ettiklerini gördüler ve rahmeti ilâhiyyeye kavuştular.

sh:»3227

Bu icmalden sonra bunların dinleri, işleri ne idi? Kehfe ne gaye için çekildiler ve nasıl kaldılar, sonra da nasıl ba's olundular? Tafsıline gelince :

﴿١٣﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ ۭ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ

وَزِدْنَاهُمْ هُدًىۗ ﴿١٤﴾ وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اِذْ قَامُوا فَقَالُوا
رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَآ
اِذًا شَطَطًا ﴿١٥﴾ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةًۗ لَوْلَا
يَاْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍۗ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
كَذِبًا ﴿١٦﴾ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ فَاْوٗٓا اِلَى
الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ
مِرْفَقًا ﴿١٧﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ
الْيَمِينِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِى فَجْوَةٍ مِنْهُۗ
ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِۗ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ
تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مُرْشِدًا ﴿﴾

sh:»3228

﴿١٨﴾ وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌۚ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ
وَذَاتَ الشِّمَالِۖ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِۗ لَوِ اطَّلَعْتَ
عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٩﴾ وَكَذٰلِكَ

بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَآءَلُوا بَيْنَهُمْ ۭ قَالَ قَآئِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ۭ قَالُوا
لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۭ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوْٓا
اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا
فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿٢٠﴾
اِنَّهُمْ اِنْ يَّظْهَرُوْا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوْكُمْ اَوْ يُعِيْدُوْكُمْ فِيْ مِلَّتِهِمْ وَلَنْ
تُفْلِحُوْٓا اِذًا اَبَدًا ﴿٢١﴾ وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوْٓا اَنَّ
وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيْهَا ۚ اِذْ يَتَنَازَعُوْنَ بَيْنَهُمْ
اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوْا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ۭ رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ ۭ قَالَ الَّذِيْنَ
غَلَبُوْا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَّسْجِدًا ﴿٢٢﴾ سَيَقُوْلُوْنَ ثَلٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ وَيَقُوْلُوْنَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ
كَلْبُهُمْ رَجْمًۢا بِالْغَيْبِ ۚ وَيَقُوْلُوْنَ سَبْعَةٌ وَّثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۭ قُلْ رَّبِّيْٓ
اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيْلٌ ۣ فَلَا تُمَارِ فِيْهِمْ اِلَّا مِرَآءً
ظَاهِرًا ۠ وَلَا تَسْتَفْتِ فِيْهِمْ مِّنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾

sh:»3229

Meali Şerifi

Biz sana onların kıssalarını doğru olarak naklediyoruz: hakıkat bunlar, bir kaç genç yiğit rablarına iyman ettiler, biz de hidayetlerini artırdık ve kalblerine rabıta verdik 13 O vakıt ki kıyam ettiler de dediler: bizim rabbımız Göklerin ve Yerin rabbı, biz ıhtimali yok ondan başka bir ilâhe tapmayız, doğrusu o surette cidden saçma söylemiş oluruz 14 Şunlar şu bizim kavmimiz olacaklar, tuttular ondan başka ilâhlar edindiler, onlara karşı açık bir bürhan getirselerdi ya, artık bir yalanı Allaha iftira edenden daha zalim kim olabilir? 15 Madem ki onlardan ve Allahdan maada taptıklarından uzleti ıhtiyar ettiniz, o halde kehfe (mağaraya) çekilin ki sizin için rabbınız rahmetinden kısmet neşretsin ve size işinizden bir kolaylık hazırlasın 16 Güneşi görüyorsun â doğduğu vakıt kehiflerinden sağ tarafa meyleder, battığı vakıt da onları sol tarafa makaslar ve onlar, onun içinde bir geniş sahadadır, bu işte Allahın âyâtındandır, Allah her kime hidayet ederse işte o, irmiştir, her kimi de saptırırsa artık onu irşad edecek bir veliy bulamazsın 17 Bir de onları uyanıklar zannedersin halbuki uykudalardır, ve biz onları sağa sola çevirıriz, köpekleri de medhalde iki kolunu uzatmış, üzerlerine çıkıversen mutlaka onlardan döner kaçardım ve her halde onlardan dehşet

sh:»3230

dolardın 18 Yine böyle onları ba's de ettik ki aralarında soruşsunlar diye: içlerinden bir söyliyen "ne kadar durdunuz?" Dedi, bir gün yâhud bir gün yâhud bir günün birazı dediler, ne kadar durduğunuza dediler: rabbınız a'lemdir, şimdi siz birinizi şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın hangisi yiyecekçe daha temiz ondan size bir rızık getirsin, hem çok kurnaz davransın ve zinhar sizi birine sezdirmesin 19 Çünkü ellerine geçirirlerse sizi muhakkak recmederler yâhud milletlerine döndürürler ve bu takdirde ebedâ felâh bulamazsınız 20 Bu suretle de kendilerine vukuf peyda ettirdik ki Allahın va'di hakk olduğunu ve saat, hakıkaten şüphesiz bulunduğunu bilsinler, o sırada aralarında emirlerine niza' ediyorlardı, bunun üzerine dediler ki: üstlerine bir bina yapın, rabları onları daha iyi bilir, onların emri üzerine galebe etmiş olanlar elbette, dediler: biz bunların üzerine bir mescid ediniriz 21 Üçtür, dördüncüleri köpekleri diyecekler, beştir, altıncıları köpekleri diyecekler, gayb taşlama, yedidir ve sekizincileri köpekleri diyecekler, de ki onların adedlerine rabbım a'lemdir, onları ancak pek azı bilir, artık bunlar hakkında kimse ile zâhiri bir münakaşadan başka münakaşa etme ve bunlar hakkında onlardan kimseye bir şey sorma 22

13. ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ﴾ Biz sana bunların mühim haberlerini

hakkıyle kıssa ederek anlatıyoruz - Şöyle ki :

﴿اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ﴾ Hakikaten bunlar bir fityedir. -

FİTYE, genç, delikanlı, yiğit demek olan « fetâ » nın cem'i kılletidir. Demek ki kıssanın ıbret teşkil eden hakikatinde bunların isimleri ve adedleri ve memleketleri bellenmek lâzım değildir. Hüviyyetleri olmak üzere şayanı ehemmiyet olan birinci nokta şu vasıflarıdır : bir kaç genç yiğitten ıbaret bir cem'i kıllet

﴿اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًىۘ﴾ ki

kendilerinin rabbına iyman ettiler ve kendilerine hidayeti müzdad kıldık 14.

﴿وَرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ﴾ ve kalblerine rabıta verdik - metanetleştirdik

﴿اِذْ قَامُوا فَقَالُوا﴾ o vakıt kıyam ettiler de dediler ki

﴿رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ bizim rabbımız, bütün Semavât-ü Arzın rabbıdır

﴿لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا﴾ biz ondan başkasına hiç bir vakıt ilâh demeyiz

﴿لَقَدْ قُلْنَآ اِذًا شَطَطًا﴾ doğrusu o vakıt akıldan uzak, hadden efzun bir yalan söylemiş

oluruz - çünkü ondan başka ilâh, muhaldır. Yalandır - işte bu yiğitlerin işlerinin esası bu idi : Müşriklere karşı kıyam ile i'lânı tevhid.

Bu kıyamın sureti cereyanı hakkında muhtelif rivayetler vardır. Muhammed ibni İshakın nakline göre şöyle zikredilmiştir, ehli İncilin işi herc-ü merc oldu, içlerinde ceraim büyüdü, mülûk, tûğyan etti, bu melikler putlara tapıyor, putlar için kurbanlar kesiyorlardı. Bu babda pek ileri gidenlerden biri de Rum mülûkünden Dekyanus idi. Rum diyarını dolaşıp putperestliği kabul etmiyen Isevîleri katl ediyordu, nihayet Eshabı Kehfin şehri olan «Dekinos» a idi. İner inmez ehli iymanı ta'kıb ve derdestini emretti, ehli iyman şuraya buraya kaçıp gizlenmişlerdi. Şehrin küffarından ta'yin ettiği zabıtası ehli iymanı ta'kib ediyor, gizlendikleri yerlerden çıkarıp Dekyanosa getiriyorlardı, o da putlara kurban kesilen mezbahalara sevkedip putperestlikle katil beyninde tahyir ediyordu. Alçak Dünya hayatına rağbet edip bu katilden korkanlar dediğini yapıyorlar, hayatı ebediyyeyi tercih edenleri de katledip, parçalayıp şehrin sûruna ve kapılarına asıyordu.

Bunu gören o bir kaç genç, Rumuz zadegânından ve bir kavle göre melikin havassından hur gençlerdi, çok

sh:»3232

müteessir oldular, bu fitnenin def'i için Allah tealâya göz yaşlarıle tezarru' ederek namaz kılıp dua ediyorlardı. Cebbarın avenesi bunları ıhbar ettiler, binaenaleyh halvetlerinde bastırıp huzuruna ıhzar ettirdi ve biraz şeyler söyledikten sonra bunları ya putlara ıbadet veya ölüm ile tahyir etti. O vakıt o yiğitler de «bizim, dediler: bir ilâhımız vardır ki azamet ve ceberutu Semavât ve Arzı doldurdu. Biz ondan başka birine ilâh demeyiz, asla taabbüd etmeyiz, senin da'vetine ıkrar vermek ıhtimalimiz ebediyyen yoktur, hukmün ne ise yap». Binaenaleyh üzerlerindeki fâhir elbiselerin soyulmasını emredip yanında çıkardı ve kendisi mühim bir iş için Ninova şehrine gitti ve avdet edinciye kadar onlara teemmül için mühlet verdi, ıttiba' ederlerse ederler, yoksa diğer müslimîne yaptığını yapacaktı. Bunun üzerine yiğitler dinlerini muhafaza için karar verip şehrin yakınındaki «Benclüs» dağında sarp bir mağaraya gizlenmeğe karar verdiler her biri babasının hanesinden bir şey aldı, ba'zısını tasadduk ettiler, mütebakısını nefaka edindiler ve gidip mağaraya sığındılar, gece gündüz namaz kılıyorlar, Allah tealâya enîn ve figan ile niyaz ediyorlardı. Nefakaları işini Yemlihaya tafvız ettiler. O sabahleyin bir miskin kıyafetine girerek şehre giriyor, lâzım olanı alıyor, biraz da havadis tecessüs edip arkadaşlarına dönüyordu.

Cebbar, şehre avdet edinceye kadar bu suretle durdular. Gelir gelmez bunları taleb ve babalarını celbettirdi. Babaları onların kendilerine ısyan ve mallarını yağma ile çarşularda israf edip dağa kaçtıklarını söyliyerek ı'tiraz ettiler. Yemliha, fenalığı görünce pek az azık alıp ağlıyarak vardı ve arkadaşlarına dehşeti haber verdi. Ağlaşarak secdelere kapanıp Allaha yalvardılar, sonra başkalarını kaldırıp oturdular, yapacakları iş hakkında konuşuyorlardı. Derken Allah tealâ, bunlara bir uyku verdi, yattılar, nefakaları baş uçlarında uyudular kaldılar. Beride

sh:»3233

Dekyanus hıddetinden ne yapacağını düşünüyordu. Onları uyutan Allah tealâ bunun gönlüne de mağaranın kapısını seddetmeği getirdi. Binaenaleyh Dekyanus mağaranın kapısını ördürülmesini emretti. Açlıktan susuzluktan ölsünler, mağaraları kabirleri olsun dedi, öyle yaptılar. Dekyanusun hanesinde iymanını gizliyen iki mü'min vardı, birinin adı «Pendros» o birininki «Runas» idi, bunlar Eshabı Kehfin isimlerini ve meseblerini ve kıssalarını iki kurşun levhaya yazıp bir bakır tabuta koyarak yapılan duvarın içine koymağı kararlaştırdılar ve yaptılar ilh... اهـ.

sh:»3234

Hasılı bu yiğitler Allahdan başka ilâh tanımaz, hakıkaten mü'min idiler, işleri de Allahın hidayet ve ısmetiyle dinlerini muhafaza için cebbar müşriklerin cebr-ü şiddetine karşı kıyam olmuştu. Şirke sapan ve Mesiha rab, ilâh diyen, Dünya ziynet ve hayatına rağbet eyliyen Nasârâya benzemiyorlardı, kalktılar, sözü bir edip kemali rabıta ve metaneti kalb ile ı'lânı tevhid ederek « رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَآ اِذًا شَطَطًا » dediler ve kendilerile beraber böyle demeyip şirke sapan kavmlerini tahkır ve takbih için de şöyle söylediler :

15. ﴿هٰٓؤُلَآءِ قَوْمُنَا﴾ bak hele şunlar, şu bizim kavim ﴿اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً﴾ ondan başka ilâhlar tutulur - hafî değil ki her ne suretle olursa olsun putlara boyun eğenler ve alel'umum müşrikler bu ta'birde dahil olduğu gibi Mesih, ilâhdır diyenler dahi dahil olur ﴿لَوْلَا يَاْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ﴾ onlara açık bir sultan getirselera - ya'ni Allah tealânın ulûhiyyetine ve azameti rübubiyyetine Semavât ve Arz gibi beyyineler,

vazıh deliller var. Fakat ondan başkasının ulûhiyyetine dair öyle bir beyyine, zahir bir bürhan getirselera bakalım? Ne mümkin?.. Delilsiz da'va kabul edilir mi? Veya şunun bunun keyfi tahakkümü, tasallutu delil tutulur mu?

Burada şu ma'nâ da muhtemildir: onlar aleyhine bizim yaptığımız gibi ılmî amelî, kavlî fiilî müessir bir beyyine getirmiyorlar da o yalancılığı irtikâb ediyorlar?

﴿فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا﴾ İmdi bir yalanı uydurup da Allaha iftira edenden daha zalim kimdir? - Bu fasılanın

yukarıda geçen « اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا » fasılasına lâfzan ve ma'nen terdif ve ircaı açıktır.

Bu suretle kıssanın müşrikler aleyhine olan hukmü fezleke edilirken aynı zamanda bunun « اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا » diyenler aleyhine hukmü ıhtiva eden bir delil olduğu da anlatılmıştır.

yiğitler, kavmlerinden de böyle istikrah ettikten sonra çekilip kendilerine dediler ki 16.

﴿وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ﴾ ve madem onlardan ve Allahın gayrı taptıklarından çekildiniz ﴿فَاْوٗٓا اِلَى الْكَهْفِ﴾ o halde mağaraya yataklanınız ki ﴿يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهٖ﴾ sizin için rabbınızın rahmetinden neşretsin - yayıp düşesin, zira nurı iymanın akıbet rahmeti rahmana kavuşturacağı muhakkaktır ﴿وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا﴾ ve size işinizden bir rıfk sebebi hazırlasın - teshilât halketsin de kıyam ettiğiniz maksadınızda muvaffak kılsın. İşte bunun üzerine idi ki balâdaki icmalde zikr edildiği üzere kehfe çekilip « رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا » dediler ve mintarafillâh kulaklarının üzerine vurulup ya'ni o zalimler tarafından bir keder işidilmemek için yatırılıp ve yahud mağaranın kapısına bir bina kurdurulup senelerce uyutuldular. Hem öyle rahat ki 17.

﴿وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ﴾ bakarsın Güneş doğduğu vakıt ﴿تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ﴾ mağaralarından sağ tarafa meyillenir ﴿وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ﴾ gurub ettiğinde de onları soldan makaslar, kırkar. -Ya'ni üzerlerine gün bile değmez, değse değse nihayet gurub sırasında sol taraflarına gelen cihetten biraz kırkar geçer - Demek ki mağaranın vaz'ıyyeti budur. Her tarafı mahfuz

sh:»3236

ancak kapısı biraz garbe mail olarak şimalîdir. ﴿وَهُمْ فِى فَجْوَةٍ مِنْهُ﴾ onlar ise onun bir

meydanında - mağaranın

sh:»3237

bir geniş yerinde sıkıntısız yatıyorlar ﴿ذٰلِكَ﴾ o yok mu - ya'ni Eshabı Kehfin o suretle Allah için

kıyamı ve kavmlerini terkedip Allaha mütevekkilen Kehfe çekilişi ve Kehifteki vaz'ıyyetleri yok mu

﴿مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ Allahın âyetlerinden - ilâhi alâmetlerden, kudret ve rahmeti ilâhiyye

bürhanlarından biridir, bir keramettir. ﴿مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ﴾ Allah her kime

hidayet ederse doğru yolu tutan odur. - Netekim Eshabı Kehif böyledir.

﴿وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا﴾ her kimi de şaşırırsa artık onu irşad

edecek bir veliy bulamazsın -netekim o zalimler, o müfterîler, o yalancılar öyle Eshabı Kehif gibi keramet

sahiblerinin irşadıyle yola gelmemiş, dalâlette kalmış gitmişlerdir.

Allahın âyetini anlamalı ki 18. ﴿وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ﴾ baksan onları

uyanık zannedersin halbuki uykudadırlar. - Demek ki uykuda oldukları halde gözleri açık

﴿وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ﴾ ve biz onları sağa ve sola çevririz

﴿وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ﴾ köpekleri de kollarını sermiş ağızda -

mağaranın medhalinde ﴿لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا﴾ sen

onlara muttalı' olsa idin - üzerlerine çıka varsa idin -

mutlak döner kaçardın. ﴿وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا﴾ ve mutlak korkudan dolardın -vaz'ıyyetleri

öyle heybetli, öyle korkunç idi: Demek ki kendilerine kimsenin ıttılaı kabil değildi.

19. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ ve işte böylece - ya'ni bir âyet olarak senelerce uyutub muhafaza ettiğimiz gibi

﴿بَعَثْنَاهُمْ﴾ onları ba's ettik - yine bir âyet olmak üzere ölü diriltir gibi uyandırdık

﴿لِيَتَسَآءَلُوا بَيْنَهُمْ﴾ ki aralarında soruşsunlar - ılmi hal akdemi umur olduğundan

ba'slerinin ilk hikmeti kendi hallerini anlamak için şu suretle soruşturmaları oldu. Bunun için

﴿قَالَ قَآئِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ﴾ içlerinden biri ne kadar durdunuz? dedi

﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ﴾ bir gün, dediler veya bir günün bir azı - kimi

öyle dedi kimi öyle - Netekim Kıyamette ba'solunacaklar hep böyle sanacaklar (Sûrei Bakarede «

اَوْ كَالَّذِى مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ » ilh. bak.). Bu muhavere esnasında kimi de ziyade durulduğunu

sezerek ıhtilâfı kat'etmek için ﴿قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ﴾ ne kadar

durduğunuza, dediler: rabbınız a'lemdir. - Binaenaleyh ıhtilâfı bırakınız da

﴿فَابْعَثُوٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ﴾ hemen birinizi şu

gümüşünüzle şehre gönderiniz ﴿فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا﴾ de en temiz yiyecek

hangisi baksın ﴿فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ﴾ ve size ondan bir rızk getirsin

﴿وَلْيَتَلَطَّفْ﴾ ve çok dikkat ve nezaketle hareket etsin

﴿وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا﴾ ve sakın sizi kimseye sezdirmesin 20.

﴿اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ﴾ zira başınıza binerlerse şüphe yok ki ya

﴿يَرْجُمُوكُمْ﴾ sizi recmedecekler, öldürecekler ﴿اَوْ يُعِيدُوكُمْ فِى مِلَّتِهِمْ﴾ veya milletlerine döndürecekler - irtidad ettirecekler ﴿وَلَنْ تُفْلِحُوٓا اِذًا اَبَدًا﴾ ve o vakıt ebedâ felâh bulamazsınız. - Ya'ni recim takdirinde şehid olur kurtulursunuz, fakat dönüp küfredersiniz Dünyada kurtulamıyacağınız gibi Âhırette de ebedâ kurtulamazsınız. Zira hayatı Dünya fanîdir, herkese ölüm muhakkaktır Âhırette küfrün azâbı ise ebedîdir.

Burada şöyle bir suâl vardır : böyle recim tehdidi altında ikrah bir ma'ziret değil midir? Bunlar kalblerindeki iymanı bozmadan ikrah ile zâhiren dönmüş olsalardı « اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ » istisnasına dahil olmazlarmiydi. O halde ebeden felâh bulamazsınız demeleri neden? Cevab; bunun bir kaç hikmeti vardır: Birincisi, bunlar azîmet ricali yiğitlerdir. Gözettikleri felâh, yalnız mes'uliyyetten halâs değil, zâhiren ve bâtınen neşri rahmettir. Onun için ruhsat ile ameli «hasenâtül'ebrar seyyiatülmukarrebîn » mantukunca mahzurdan sâlim görmemişlerdir. İkincisi; bu söz henüz ikrah halinde değil, ikrah vaz'ıyyetine düşmekten son derece ihtiraz için söylenmiştir; zira tevakkide taksır edip de ikraha düşüldüğü zaman mes'uliyyet, mürtefi' olmaz. Üçüncüsü: a'meli küfre i'tiyad gibi her hangi bir sebeble kalbin iymana itmi'nanını sarsacak surette devam edeceği muhakkak olan ikrahlara muvafakatin de « وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

» tehlükesi vardır.

Hasılı öyle dediler 21. ﴿وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ﴾ ve işte böyle üzerlerine ıttıla' peyda ettirdik - ya'ni o sözü kabul ettiler ve o suretle içlerinden birini şehre gönderdiler fakat takdiri hudaya bakın ki o derece sakınmalarına rağmen Allah, bu suretle kendilerini tanıttırdı. Rivayete nazaran

sh:»3240

gidenin elindeki para yakalanmasına sebeb olmuş ve bu yüzden Allah tealâ üzerlerine halkı muttali' kılmış ﴿لِيَعْلَمُوٓا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَارَيْبَ فِيهَا﴾ ki Allahın va'di hak ve saat şüphesiz muhakkak olduğunu bilsinler için - zira ne kadar durduklarını bilemeyen Eshabı Kehf senelerce yattıkları mağaralarından kabirden kalkar gibi uyanıp kalktıklarını anlamış ve vaktile kıyam ettikleri müşriklere karşı muvaffak olduklarını ve taleb-ü ümid ettikleri merhameti ilâhiyyenin bir tecellîsini görmek ve binaenaleyh mukaddemâ iyman ettikleri vechile Allahın va'di hakkolduğunu bilmüşahede bilmiş oluyorlar.

Ve bu suretle gerek kendileri ve gerek sairleri için Kıyametin şüphesiz olduğuna da bir delil ve misal olmuş bulunuyorlardı. ﴿اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ﴾ hani aralarında emirlerinin münazeasını yapıyorlardı - ya'ni düşün o vaktı ki bunlar işine münazea ediyorlardı ﴿فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا﴾ da üzerlerine bir bina yapın demişlerdi - mağarayı kabirleri olsun diye üzerlerine bir bina ile seddetmişlerdi ﴿رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ﴾ rabları onlara a'lemdir. « رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَدْعُوَا مِنْ دُونِهٖٓ اِلٰهًا » diye iyman ve i'lân eyledikleri Allah tealâ mücahedelerini zayi' etmedi « لِنَعْلَمَ اَىُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوٓا اَمَدًا » buyurduğu vechile en nihayet gayelerinde isabetlerini gösterdi, niza' eden hasımlarını mağlûb etti ﴿قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ﴾ onların emri üzerine galebe etmiş olanlar - ya'ni Eshabı Kehfin ta'kıb ettiği emir üzerine giderek düşmanlarına karşı galebeye nâil olmuş olan hızb ﴿لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا﴾ elbette biz bunların

üzerine bir Mescid yaparız dediler - bununla beraber ıhtilâf ettiler - 22.

﴿سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ üçtür, dördüncüsü kelbleri diyecekler

﴿وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ beştir, altıncısı kelbleri diyecekler

﴿رَجْمًا بِالْغَيْبِ﴾ bunlar - recmen bilgaybdir - bu iki kavvil gayib taşlama kabîlindendir.

﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ yedidir ve sekizincisi kelbleridir de diyecekler -

demek ki bu kavil, evvelkiler gibi gayb taşlama değildir. Ayni hakıkat olmasa bile akrebdir.

Doğrusu ﴿قُلْ رَبِّيٓ اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ﴾ de ki onların adedini rabbım a'lemdir. -

Adedlerinin bilinmesi kıssa noktai nazarından herkese lâzım değildir.

﴿مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيلٌ﴾ onları hakkıle bilenler, pek azdır

﴿فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ اِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا﴾ binaenaleyh bunlar hakkında zâhir bir

münakaşadan başka münakaşa etme - pek azlarının bile bileceği Eshabı Kehif hakkında bervechi balâ

bildirildiği gibi rabbım a'lemdir bilenler azdır, çoğu gayib taşlıyorlar. Onun için zâhiri bir münakaşadan

başka bir mücadele ve mübahaseye dalma. ﴿وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا﴾ ve

haklarında onlardan - o muhtelif akval sahiblerinden - hiç birine istifta etme, sorma - çünkü kıssanın

bilinmesi lâzım gelen noktaları hakkıyle bilindi. Şu halde Eshabı Kehif kıssasını yalnız Kur'anın beyanına

dikkat ederek okumalı, şundan bundan sormağa kalkışmamalıdır,

Şimdi bu kıssadan alınacak hıssayı beyan için bervechi atî ta'limât ile buyuruluyor ki:

sh:»3242

﴿٢٣﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاىْءٍ اِنّى فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ﴿٢٤﴾ اِلَّآ اَنْ
يَشَآءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبّى
لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٥﴾ وَلَبِثُوا فى كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ
سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٦﴾ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَبْصِرْ بِهِ وَاَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا يُشْرِكُ فى حُكْمِهِ اَحَدًا

Meali Şerifi

Hiç bir şey hakkında da Allahın meşiyyetiyle takyid etmeden "ben bunu yarın muhakkak yaparım" deme

ve unuttuğun vakıt Allahı zikret ve şöyle de: ola ki rabbım beni bundan daha yakın bir vakıtta dosdoğru bir muvaffakıyyete îysal buyur 23-24 Onlar kehiflerinde üçyüz sene durdular, dokuz da ziyade ettiler 25 Allah, de: ne kadar durduklarını daha iyi bilir, Göklerin Yerin gaybi onundur, o, öyle güzel görür öyle güzel işitir ki!... Bütün onlara ondan başka velâyet eden yoktur, o, kimseyi hukmünde teşrik de etmez 25

23. ﴿وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاىْءٍ اِنّى فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا﴾ Ve sakın hiç bir şey için «ben yarın onu muhakkak yapacağım» deme - insanın azm-ü iradesi bir şeyin husulü için sebebi kâfi değildir. «وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا» 24. ﴿اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ﴾ ancak Allahın dilemesi müstesnâ - o

vakıt yapabilirsin. Binaenaleyh istikbalde bir fi'le azmederken işi Allahın iradesine bağlamalı, inşaallah demeği unutmamalı ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ﴾ unuttuğun vakıt da rabbını an - ya'ni bu istisnâyı hasbel'beşeriyye unutmuş bulunursan hatırladığın zaman inşaallah diyerek veya tesbih ve istiğfar ederek Allahı zikret ki bu suretle sözün hukmü değişmezse de kusûra keffaret olur. İsimden

kurtulunur. Veya her hangi bir şeyi unuttuğun zaman aczi beşerîyi düşünüp Allahı yadet ki unuttuğunu hatırlayabilesin. Hâsılı Allahın iradesini kale almıyarak yarın muhakkak şöyle yapacağım böyle yapacağım demenin mahzurlarını anlamak için bir insan lâekal unutup yalan çıkacağını düşünmek bile kifayet eder. Bu nehiy ve emrile Allah tealâ, Resulüne her azminin meşiyyeti ilâhiyyeye rabtını ta'lim ettikten sonra kıssadan hıssaya tebliğ için buyuruluyor ki:

﴿وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّى لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا﴾ Rabbımın, de: bundan (ya'ni Eshabı Kehfin muvaffakıyyetinden) daha çok yakın bir suretle beni muvaffakıyyete eriştirmesi pek me'muldür.

Onlar ne kadar durdular? 25. ﴿وَلَبِثُوا فِى كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ﴾ onlar mağaralarında üç yüz sene durdular ﴿وَازْدَادُوا تِسْعًا﴾ dokuz da fazla - denilmiş ki senei Şemsiyye üç yüz, dokuz fazlası da senei Kameriyye hisabiledir. Ba'zı müfessirîn bu müddetin beyanı ilâhî olduğuna kail olmuş, ba'zıları İbni mes'uddan merviy olduğu üzere « وقالوا » takdirile adedde ıhtilâf edenlerin sözünü hikâye olduğunu söylemiş ve diğer ba'zıları da tâ yokarıda « قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ » deki « قال » nin mekulüne ma'tuf olarak mescid

yapalım diyenlerin sözü olmasını tercih etmişlerdir. Maamafih bunun böyle kıssadan ayrı olarak sureti mahsusada zikri bize yeni bir ma'nâ telkın etmektedir. « واو » istinafiyye ve « لبثوا » zamiri

sh:»3244

Eshabı Kehfin hızbi demek olan ve mescid yapalım diyen « الَّذِينَ غَلَبُوا » ya racı' olmak suretiyle bunu şöyle anlıyabiliriz: «emre galebe eden ve mağaraya mescid yapan Eshabı Kehif hızbi o galebeye irinciye kadar mağaralarında, ıhtifagâhlarında üç yüz dokuz sene durdular.» Filvakı' Nesârânın müşrik Romalılara galebe ile meydana çıkmaları Miylâdın dördüncü asrı bidayetlerinde vakı' olduğuna göre o zamana kadar üç yüz küsür sene durmuşlar demektir. Bu suretle üç yüz dokuz bu müddeti tashıhan beyan olur. Ve işte onlar galebe edinciye kadar, üç yüz dokuz sene gizli durdukları halde risaleti Muhammediyye ile dini islâmın bundan çok az bir müddet zarfında ve daha seri' ve daha güzel bir surette galebeye muvaffak olacağı va'dolunmuş ve filhakıka hicretten ı'tibaren bu zuhur ve galebe başlamıştır.

Bunların durdukları bu üç yüz dokuz sene müddet hakkında daha çok veya daha azdır diye ıhtilâf

edecek olurlarsa 26. ﴿قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوۡا﴾ ne kadar durduklarına, de: Allah a'lemdir. - Netekim Eshabı Kehif kendileri de « رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ » demişlerdi. Çünkü ﴿لَهٗ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ﴾ Semavât ve Arzın gaybi onundur. ﴿اَبْصِرْ بِهٖ وَاَسْمِعْ﴾ onun görmesi de işitmesi de şayanı hayrettir ﴿مَا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ مِنْ وَّلِىٍّ﴾ onların Allahdan başka veliysi yoktur. - Ya'ni Eshabı Kehif « اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا » diyenlerden değildir. ﴿وَلَا يُشْرِكُ فِىْ حُكْمِهٖۤ اَحَدًا﴾ böyledi.

﴿۲۷﴾ وَاتْلُ مَاۤ اُوْحِىَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهٖ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُوْنِهٖ مُلْتَحَدًا ﴿

sh:»3245

﴿۲۸﴾ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِىِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ ۚ وَلَا تَعْدُ عَيْنٰكَ عَنْهُمْ ۚ تُرِيْدُ زِيْنَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

وَلَا تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ اَمْرُهُ
فُرُطًا ﴿٢٩﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ
فَلْيَكْفُرْ ۚ اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِينَ نَارًا ۙ اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۭ وَاِنْ
يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَآءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِى الْوُجُوهَ ۭ بِئْسَ الشَّرَابُ ۭ
وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ
اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣١﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنّٰتُ
عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ
ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا
عَلَى الْاَرَآئِكِ ۭ نِعْمَ الثَّوَابُ ۭ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿﴾

sh:»3246

Meali Şerifi

Öyle de ve rabbından sana vahyolunanı tilâvet eyle, onun kelimatını tebdil edecek yoktur ve ondan

başka bir penah bulamazsın 27 Nefsince de o kullarla beraber sabret ki sabah akşam (her vakıt) rablarına

duâ eder cemalini isterler, sen Dünya ziynetini arzu ederek onlardan gözlerini ayırma ve o kimseye itaat etme ki kalbini zikrimizden gafil bırakmışız, keyfinin ardına düşmüş ve işi haddini aşmak olmuştur 28 Ve de ki: o hak rabbınızdandır, artık dileyen iyman etsin, dileyen küfr, çünkü biz, zalimler için öyle bir ateş müheyyâ kılmışızdır ki sertakları kendilerini kuşatmaktadır ve eker istigase ederlerse erimiş cesed gibi bir su ile imdad edilirler, yüzleri civirir, o ne fena içki ve o ne fena kurultay! 29 Amma iyman edip salih salih ameller işliyenler, şüphe yok ki biz öyle güzel amel işliyenin ecrini zayi' etmeyiz 30 Öyleler, işte onlara adin Cennetleri var, altlarından nehirler akar, orada altın bileziklerden ziynetlenecekler, sündüs ve istebraktan yeşil esvab giyecekler, erîkeler üzerine dayanıp kurulacaklar o, ne güzel sevab ve ne güzel kurultay! 31

﴿٣٢﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ
أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٣﴾ كِلْتَا
الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا
نَهَرًا ﴿٣٤﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا
أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿

sh:»3247

﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖ قَالَ مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيدَ
هٰذِهٖٓ اَبَدًا ﴿٣٦﴾ وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى
رَبِّى لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٧﴾ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ
يُحَاوِرُهٗٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذِى خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ
سَوّٰيكَ رَجُلًا ﴿٣٨﴾ لٰكِنَّا هُوَ اللّٰهُ رَبِّى وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّىٓ اَحَدًا
﴿٣٩﴾ وَلَوْ لَآ اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَاقُوَّةَ اِلَّا
بِاللّٰهِ اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٤٠﴾ فَعَسٰى رَبِّىٓ اَنْ
يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَآءِ
فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤١﴾ اَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ
تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤٢﴾ وَاُحِيطَ بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ
عَلٰى مَآ اَنْفَقَ فِيهَا وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِى
لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّىٓ اَحَدًا ﴿

﴿٤٣﴾ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ﴿٤٤﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿

Meali Şerifi

Ve onlara iki adamı temsil getir: birine her türlü üzümden iki bağ vermişiz ve ikisinin de etrafını hurmalarla donatmışız ikisinin arasına da bir ekinlik yapmışız 32 İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiç bir şey noksan bırakmamış, ikisinin ortasından bir de nehir akıtmışız 33 Başkaca da bir geliri var, bundan dolayı bu adam arkadaşına muhavere ederek: ben senden malca daha servetli, cem'ıyyetçe daha ızzetliyim dedi 34 Ve bağına girdi, kendine yazık ediyordu, dedi: ebedâ zannetmem ki bu helâk olsun ve 35 zannetmem ki Kıyamet kopsun, bununla beraber şayed rabbıma reddedilirsem her halde bundan daha hayırlı bir akıbet bulurum 36 Arkadaşı da ona muhavere ederek: dedi ki: sen o rabbına küfür mü ediyorsun ki seni bir topraktan sonra bir nutfeden yarattı, sonra da seni bir adam seviyyesine getirdi 37 Lâkin benim o Allah, rabbım ve ben rabbıma kimseyi şerik koşamam 38 Bağına girdiğin vakıt « ماشاء اللّه لا قوة الا باللّه » dese idin olmaz mıydı? eğer malca, evlâdca beni

kendinden az görüyorsan 39 ne bilirsin belki rabbım bana senin bağından daha hayırlısını verir, seninkinin üzerine de Semadan bir afet indiriverir de yalçın bir toprak olakalır 40 Yahûd suyu çekiliverir de bir daha onu aramakla bulunamazsın 41 Derken bütün serveti istîlâ ediliverdi, bunun üzerine ona yaptığı masraflara kaarşı avuçlarını oğuşturup kaldı, o, çardakları üzerine çökmüş kalmıştı, ah, diyordu, nolaydım rabbıma hiç bir şerik koşmamış olaydım 42 Allahdan başka yardım edecek bir cemaati de olmadı, kendi kendine de kurtaramadı 43 İşte burada velâyet elhak, Allahındır, o sevabca da hayır, ukbaca da hayırdır 44

sh:»3249

﴿٤٥﴾ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِه نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ مُقْتَدِرًا ﴿٤٦﴾ اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٧﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ۚ ﴿٤٨﴾ وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا ۖ لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ

بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٩﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ
فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا
الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً اِلَّآ اَحْصٰيهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا
عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا ﴿

sh:»3250

﴿٥٠﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّآ اِبْلِيسَ ۖ
كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ ۖ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُٓ اَوْلِيَآءَ
مِنْ دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۖ بِئْسَ لِلظّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴿٥١﴾ مَآ
اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْ ۖ وَمَا كُنْتُ
مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥٢﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَآئِىَ
الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا
﴿٥٣﴾ وَرَاَالْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا
عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿

Meali Şerifi

Onlara Dünya hayatın meselesi de şöyle yap: Sanki bir su, onu Semadan indirmişiz, derken onunla Arzın nebatâtı birbirine karışmış, derken bir çöp kırıntısı olmuştur, rüzgârlar onu savurur gider, Allah her şey'e muktedir bulunuyor 45 o mal ve oğullar Dünya hayatın ziynetidir, bâkı kalacak salih ameller ise Rabbının ındinde sevabca da hayırlıdır, emelce de hayırlıdır 46 Düşün o günü ki dağları yürütürüz, Arzı görürsün çır çıplak ve onları hep mahşere toplamışızdır da hiç bir kimse bırakmamışızdır 47 Ve hepsi saffolarak Rabbına arz

edilmişlerdir, işte buyurur celâlim hakkı için ilk def'a yarattığımız gibi bize geldiniz, fakat size hiç bir mev'id yapmıyacağız zuummetmiştiniz değilmi 48 Defter de konulmuştur, artık o mücrimleri görürsün bulundukları haileden halecanlar içinde titreşiyor ve diyorlardır: "Eyvah bize! bu defter de ne acayib ne küçük komuş ne büyük hepsini zaptetmiş" ve bütün yaptıklarını hazır bulmuşlardır, Rabbın kimseye zulmetmez 49 Yine düşün o vakıt ki Melâikeye Âdem için secde edin demiştik hemen secde ettiler, ancak İblis, Cinden idi de Rabbının emrinden çıktı, ya şimdi siz beni bırakıp da onu ve zürriyyetini kendinize evliyamı ittihaz

ediyorsunuz onlar size öyle düşman iken? zalimler için ne fena bedel 50 Ben onları ne Göklerin ve Yerin yaradılışına ne de kendilerinin yaradılışına şâhid kılmadım ve hiç bir zaman mudılleri kol tutmuş değilim 51 Ve o gün ki dîyecek: "önneyin bakalım o zuumettiğiniz şeriklerime" derken onlara çağırmışlar yalvarmışlardır fakat kendilerine icabet etmemişlerdir ve aralarına biz bir mehleke koymuşuzdur 52 Ve mücrimler ateşi görmüş, artık ona düşüneceklerini anlatmışlardır da ondan savuşacak bir yer bulamamışlardır 53

﴿٥٤﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَىْءٍ جَدَلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٦﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوٓا اٰيَاتِى وَمَآ اُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿

sh:»3252

﴿٥٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِىَ

مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ ۖ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِى
اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُوٓا اِذًا اَبَدًا
﴿٥٨﴾ وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُوالرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا
لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۚ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا
﴿٥٩﴾ وَتِلْكَ الْقُرٰى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ
مَوْعِدًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için, hakikat, biz bu Kur'anda insanlara ibret olacak her türlü meselden tasriyf yapmışızdır, insan ise her şeyin cedelce ekseri olmuştur 54 Kendilerine doğru yolu gösteren peygamber geldiği halde insanları iman etmekten ve günahlarının mağrifetini istemekten alıkoyan da başka değil, ancak kendilerine evvelkilerin sünneti gelmesi veya Âhıret azâbının gözleri önüne gelmesi kazıyyesidir 55 Halbuki biz gönderdiğimiz Peygamberleri ancak mübeşşir ve münzir olmak üzere göndeririz, küfredenler ise hakkı bâtılla kaydırmak için mücadele ediyorlar âyetlerimizi ve kendilerine edilen inzârı eğlence

sh:»3253

yerine tuttular 56 O kimseden daha zâlim de kim olabilir ki: Rabbının âyâtı ile nasıhat edilmiştir de onlardan yüz çevirmiş ve ellerinin takdim ettiği şeyleri unutmuştur; çünkü biz onların kalbleri üzerine onu iyi anlamalarına mani bir takım kabuklar ve kulaklarına bir ağırlık koymuşuzdur, sen onları doğru yola çağırsan da o halde onlar ebeden yola gelmezler 57 Hem o mağrifeti çok rahmet sahibi rabbın onları kesibleriyle derhal muâhaze ediverecek olsa idi haklarında azâbı elbette ta'cil buyururdu, fakat onlar için bir mîy'âd vardır ki o gelince hiç bir çarei necat bulamazlar 58 Daha o memleketler ki biz onları zulmettiklerinde helâk etmişiz ve helâklarına bir mîy'âd ta'yin eylemişiz 59

﴿٦٠﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَآ اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِىَ حُقُبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا﴿﴾

﴿٦٣﴾ قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنّى نَسِيتُ
الْحُوتَ وَمَآ اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُۚ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى
الْبَحْرِۖ عَجَبًا ﴿٦٤﴾ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِۖ فَارْتَدَّا عَلٰٓى
اٰثَارِهِمَا قَصَصًاۙ﴿

sh:»3254

﴿٦٥﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَآ اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا
وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٦﴾ قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى
اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٧﴾ قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ
مَعِىَ صَبْرًا ﴿٦٨﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَالَمْ تُحِطْ بِهِۦ خُبْرًا
﴿٦٩﴾ قَالَ سَتَجِدُنِىٓ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَآ اَعْصِى لَكَ
اَمْرًا ﴿٧٠﴾ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِى فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَنْ شَىْءٍ حَتّٰٓى
اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًاۚ﴿

Meali Şerifi

Bir vakit de Musâ fetâsına demişti ki: durmıyacağım tâ iki denizin cemolduğu yere kadar varacağım, yâhud senelerce gideceğim 60 Bunun üzerine ikisi bir vaktaki iki deniz arasının cemolduğu yere vardılar balıklarını unuttular o vakıt o, denizde bir deliğe yolunu tutmuştu 61 Bu sûretle vakta ki geçtiler fetâsına getir, dedi: Kuşluk yemeğimizi, hakikaten biz bu seferimizden yorgunluğa giriftar olduk 62 Gördünmü? dedi: kayaya sığındığımız vakıt doğrusu ben balığı unuttum, ve bana onu söylememi her halde Şeytan unutturdu, o âcayib bir sûrette denizdeki yolunu tutmuştu 63 İşte dedi: aradığımız o ya, bunun üzerine izlerini ta'kıb ederek gerisin geri döndüler 64 Derken kullarımızdan bir kul buldular ki biz ona nezdimizden bir rahmet vermiş ve ledünnimizden bir ılim öğretmiştik 65 Musâ, ona öğretildiğin ılimden bana bir rüşd öğretmen şartiyle sana ittiba edebilirmiyim? dedi 66 Doğrusu,

dedi: sen benimle sabredemezsin 67 Havsalanın almadığı şey'e nasıl sabredeceksin? 68 İnşaallah dedi: beni sabırlı bulacaksın ve senin hiç bir emrine âsı olmam 69 O halde dedi: eğer bana tabi, alacaksan bana hiç bir şeyden suâl etme tâ ben sana ondan bir söz açıncıya kadar 70

﴿٧١﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِينَةِ خَرَقَهَا ۭ قَالَ
اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا ۚ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ اَلَمْ
اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٣﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا
نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِى مِنْ اَمْرِى عُسْرًا ﴿٧٤﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا
لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ ۙ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ ۭ لَقَدْ جِئْتَ
شَيْـًٔا نُكْرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Bunun üzerine ikisi bir gittiler, nihayet gemiye bindiklerinde tuttu gemiyi yaraladı, â, dedi: ehalisini gark etmek için mi yaralandın onu? Alimallah müdhiş bir şey yaptın 71 Demedim mi, dedi: doğrusu sen benimle sabredemezsin? 72 Beni dedi: unuttuğumla muâhaze etme ve bana bu işimden dolayı güçlük çıkarma 73 Yine gittiler, nihayet bir oğlana rast geldiler tuttu onu öldürüverdi, â! Dedi: ter temiz bir nefsi bir nefis mukabili olmaksızın öldürdün mü? alimallah çok münker bir şey yaptın 74

sh:»3256

60L ﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ﴾ Bir vakıt Musâ fetasına demişti ki - Yehûdiler Hazreti Musânın bu kıssasını kabul etmek istememişler, muhaddisîn ve müverrihînden bunun Musâ ibni Imran değil, Musâ ibni Mişa olduğunu zannedenler de olmuştur. Netekim Buharî, Müslim, Tirtimizî Neseî ve sairede rivayet olunduğu üzere Said ibni Cübeyr, şöyle demiştir: İbni Abbas radıyallahü anhümaya dedim ki «Nevfi bükâlî, sahibi hızır olan Musâ, sahibi Beni İsraîl olan Musâ değil zu'münde bulunuyor» bunun üzerine İbni Abbas «yalan söylemiş adüvullah» deyib uzun bir hadîs ile bunun ma'ruf Hazreti Musâ olduğunu Resulullahdan naklen anlatmıştır. Ve filhakika Kur'anda zikrolunan Musâdan diğer bir Musâ anlaşılamaz.

Musânın fetâsı, ya'ni delikanlısı da ekser rivayete göre Yuşa' ibni Nundur. Çünkü hızmet ediyor, taallüm eyliyordu, hâdimler alel'ekser genç yaşta olduklarından Arabda hadime feta ıtlak olunmak da lisanı edebdir. Bir hadîsi şerifte de «hizmetçilerinize kölem, cariyem demeyiniz, fetam deyiniz» buyurulmuştur. Gerçi ba'zılarının dediği vechile bir başkası olmak da muhtemildir. Fakat ahbari sahihada Yuşa' varid olmuştur. O halde vak'a Mısırdan hurucdan sonra sahrayı tihte iken vuku' bulmuş demek olur. Bu kıssanın

sebebi bir rivayette şöyle nakl edilmiştir:

Musâ aleyhisselâm rabbına suâl edib «ya rabb! kullarının sana en sevgilisi hangisidir?» Demiş, buyurulmuş ki «beni zikreden ve unutmıyan», «eyh en hâkim kulun hangisi?» Demiş, buyurulmuş ki «hakk ile hukmeden ve hevasına uymıyan», «en âlim kulun kim?» demiş, buyurulmuş ki «belki bir kelimeyi rast gelirim de bir hidayete delâlet eder veya bir felâketten kurtarır diye nasın ılmini tetebbu' ile kendi ılmine zammeden». Binaenaleyh Musâ aleyhisselâm

demiş ki «yarabbi kullarından benden a'lemi varsa bana göster», «var» buyurulmuş «o halde onu nerede arayayım» demiş «Mecmeulbahreynde sahrenin yanında balığı gaib edeceğin yerde» diye ilh... ta'rif buyurulmuş.

﴿مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ﴾ - İki denizin cemolduğu yer ki zâhir olan bir boğaz olmasıdır. Netekim Kâ'bi kurazîden Tanca, ya'ni Sebte boğazı olduğu rivayet edilmiştir. Übeyden de Afrikiyye olduğu

menkuldür. Lâkin mücahid ve Katadeden Bahrı farıs ile Bahrı rumun mültekası diye rivayet olunmuştur. Bu surette murad bir boğaz değil, bir berzah olmak ıktıza eder. Çünkü Bahri faris Basra körfezi, Bahrı rum da Akdeniz olduğuna göre Basra körfezi ile Ak denizi birleştirir bir boğaz yoktur. Binaenaleyh bu olsa olsa Bahrı farisin mensub olduğu Bahri muhıtı hindî ile Ak deniz arasında Süveyş kanalının açıldığı bir berzah olsa gerektir. Sahreden zâhir olan da Kudüsteki ma'ruf Sahretullah olmak çok muhtemildir. İbni Atıyye demiştir ki «o - ya'ni Bahri faris - Bahrı muhıttan bir koldur ki Azerbaycanın arkasından başlıyan Faris arzında Şimalden Cenubadır. Şu halde bu kavle göre bahreynin ictima'gâhı iki denizin berrüşamı velyeden cihetten ictimaına rüknolan yerdir» . Müfessirîn burada bahreyn kelimesini bahrin tesniyesi olmak üzere iki deniz ma'nâsına telâkkı etmiş, bir ismi hass olmasını nazarı i'tibara almamış görünüyorlar. Halbuki Mu'cemülbüldanda mezkûr olduğu vechile Bahreyn, Bahrı muhıtı hindî sahilinde Basra ile Umân arasında bilâdı müteaddideyi muhtevi bir kıt'anın ismi hassı olduğu da ma'lûm bulunduğundan bu ma'nâ mülâhaza edilecek olursa mecmeulbahreyn, Bahreyn kıt'asının toplu yeri veya mekarrı demek olur. İsmi hass, ismi ammdan daha zâhir olmak i'tibariyle bu ma'nâ, hem açık hem de sebte boğazından akrebdir. Daha evvel Medyene gitmiş olan Musânın ba'dehu Bahreyne bir seyahati de müsteb'ad değildir. Ancak müfessirîn, buna taarruz sh:»3258

etmemiş olduklarından naklen kuvvei te'yidiyyesi bulunamıyor. Netekim İstanbul boğazı hakkındaki şayiada da böyledir. Müfessirînin bu ma'nâyı kale almamalarının sebebi allahü a'lem bundan sonraki ayette tesniye zamiri ile « مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا » buyurulmuş olmasıdır. Zira ismi hassolsa idi zamir müfred olacaktı, maamafih bu tesniye zamirini Musâ ile sahibine görenlerde olmuştur. Bir de ba'zıları buradaki bahreynin biri acı biri tatlı, ya'ni bir nehir olduğuna kail olduğu gibi diğer ba'zıları da Azerbaycan tarafındaki «Kürr ve ress» nehirleri olduğunu söylemiştir. « وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ » bak» nihayet mecmeul'bahreyn iki ılim denizi demek olan Musâ ile Hızırın içtima' ettikleri mahal demektir diyenler olmuştur. Keşşaf bunun hakkında: bid'at tefsirlerden demiş, Ebû Hayyan: bu bâtıniyye tefsirine benziyor demiş, daha bir çoklariyle beraber sofiyyeden olan Nîsaburî tefsirinde dahi redd-ü cerholunmuştur. Maamafih şunu ı'tiraf etmek lâzım gelir ki bu ma'nâ lâfzan baıd olmakla beraber mealen sabittir. Çünkü bervechi balâ naklolunan ıhtilâfat karşısında « مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ » ifadesinden anlaşılabilen kat'î müfad Musâ ile Hızırın buluşacakları bir mahal olmasından ıbaret kalıyor.

61. ﴿فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا﴾ Vaktâ ki ikisi arasının mecmaına vardılar - burada « مَجْمَعَهُمَا » buyurulmayıp da araya bir de «beyn» ılâve edilmiş olmasının nüktesi düşünülmelidir. ﴿نَسِيَا حُوتَهُمَا﴾ balıklarını unuttular - ya'ni aradıklarını bulmak için nişane olacak olan

balığın ne halde olduğuna dikkat etmek hatırlarına gelmedi. Siyaktan anlaşılıyor ki Musâ, sormayı unuttu, fetâsı da söylemeyi unuttu ilerideki « اٰتِنَا غَدَآءَنَا » dan anlaşılacağı üzere bu balık demek ki yiyecekleri gıdaları idi, binaenaleyh diri değil idi ﴿فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ سَرَبًا﴾ halbuki o denizdeki yolunu tutmuş bir deliğe girmişti - demek ki ölülerin dirilmesine nümune olan bir mu'cize vuku' bulmuştu. Musânın haberi olmadığınna

nazaran bu artık aranan zatın bir mu'cizesi oluyordu. Fetâ bunu görmüş her nasılsa haber vermeyi unutmuştu, onun için varacakları yere vardıklarının farkına varamıyarak geçtiler gittiler 62.

﴿فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا﴾ ilh.. - 63. ﴿قَالَ﴾ Fetâ dedi ki ﴿اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّى نَسِيتُ الْحُوتَ﴾ gördün mü sahreye sığındığımızda ben balığı unutmuşum - ya'ni orada ne olduğunu söylememişim. -Müfessirînin ifadelerinden buradaki sahre deniz kenarında meçhul bir kaya imiş gibi anlaşılıyor. Çünkü balığın denize gittiği zikrolunmasından bu kayanın da deniz kenarında olması ıktiza eder gibidir. Fakat biz bunun

Kudüsteki ma'ruf Sahre olduğuna hukmetmek istiyoruz. Zira «essahre» den zâhir ve mütebadir olan budur.

Balığın denizdeki yolunu tutup bir deliğe girmiş olması da orada bir su deliğine sıçramış olmasiyle izah

olunabilir. Filvakı' bu sahrenin yanında Musâ ile Hızır buluştuğundan sonra ileride «

فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِينَةِ» buyurulacağı vechile gemiye bininceye

kadar hayli gitmiş olduklarına nazaran buradan denize kadar epiy bir mesafe bulunduğu da anlaşılmaz

değildir. Ve Allahü a'lem, bu suretle bu vak'ada Sahrenin takdisi mündericdir.

﴿وَمَآ اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُۚ﴾ onu söylememi bana her halde

Şeytan unutturdu - yoksa bu unutulacak gibi bir şey değildi

﴿وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ عَجَبًا﴾ acaib bir surette denizdeki yolunu tutu vermişti.

Fetânın bu ıhbar ve ı'tizarına karşı Musâ 64. ﴿قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِۚ﴾ o işte aradığımız

ya dedi - burada «nebği» fı'li müzarıı meczum olmadığından kıyasen « نبغى » nebği okunmalı

idi, fakat alâ hılâfil kıyas olarak «yâ» hazfedilmiştir ki bu hazif kıyasa muhalif olmakla beraber lisanı muhalif değildir. Tilâvette daha fasıh olmuş, artık talebin imtidat etmediğine bir iyma olmak ı'tibarile ma'nâda beliğ düşmüştür. Maamafih «yâ» ile kıraet de vardır.

﴿فَارْتَدَّا عَلَىٰٓ اٰثَارِهِمَا قَصَصًاۙ﴾ Binaenaleyh izlerini ta'kıb ederek geri döndüler 65. ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَآ﴾ derken kullarımızdan bir kul buldular ki ﴿اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا﴾ biz ona ındimizden bir rahmet vermiştik - ya'ni vahiy ve nübüvveti ni'metile mütena'ım kılmış ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ ve ledünnümüzden ona bir ılim ta'lim eylemiştik - ba'zıları bu zatın kim olduğu hakkında ıhtilâf etmişlerse de ekser müfessirin Hızır olduğunu nakl-ü beyan eylemişlerdir. Sofiyye muhaddisînce tashih edilemiyen ba'zı haberlerle Hızrın hiç vefat etmediğine ve ba'zen görüldüğüne kaildirler. Onun için buradaki rahmeti tûli hayat ile tefsir edenler olmuştur. Muhyiddini Arabî hazretlerinin futuhatı mekkiyyesinde Hızrın hayatına dair bir takım bahisler ve hikâyeler görülür. İbni Salâh ve Nevevî gibi ba'zı zevatı fiham, Hızrın hayatı hakkında meşayihın icmaını nakletmişler, fakat ta'kıyb olunmuşlardır. Buna mukabil bir çok ulemada ba'zı hadîslerle «﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَۜ﴾» âyetiyle aklî ve naklî ba'zı delillerle istidlâl ederek vefat etmiş olduğuna kaildirler. Ebû Hayyan bunun Cumhur kavli olduğunu kaydetmiş, filhakıka

Cumhurı müfessirîn bir çok yerlerde olduğu gibi buradaki rahmeti dahi vahy-ü nübüvvet ile tefsir etmişlerdir.

İbni Kayyimi Cevzî Hızır aleyhisselâmın hayatı hakkında zikrolunan hadîslerin hepsi yalandır, hayatı hakkında sahih bir hadîs bile yoktur demiş, Âlûsî de bu babdaki akval ve istidlâlâtı uzun uzadıya tedkık ve muhakemeden

sh:»3261

sonra demiştir ki: her türlü hisabdan sonra ahbarı sahihai nebeviyye ve mukaddimatı racihai akliyye vefat etti diyenlerin kavline tamamile müsaid ve da'valarını tamamile müeyyiddir. Ve bu ahbarın zavahirinden udulü muktezıy yoktur. Olsa olsa ba'zı ahyari salihînden - ki sıhhatini Allah bilir, -merviy olan hikâyelerin zavahirine Muraat ve Muhyiddini Arabî gibi vücuduna kail olan ba'zı sâdâtı Sofiyyeye hüsni zann mes'elesi kalır ki bu da bir delil teşkil etmez. Eğer mücerred kailinin celâlati kadrinden ve onun hakkında hüsni zanden dolayı o gibi sözlere ı'tibar edip de kabul edersen Kıyamete kadar Hızrın berhayat olduğuna inanabilirsin. Eğer Hazreti Alinin «söyleyene bakma söylediğine bak» dediği gibi kailin celâleti kadrine

mağrur olmayıp da sözü delilin vücud ve ademine göre kabul veya reddedecek isen tarafeynin delillerine velh ve aleyhindekilere vukuftan sonra kalbinden istiftâ et, vereceği fetva ile amel et. Sakın bir takımlarının yaptığı gibi bir hususta Sofiyyeye muhalefet edeni hemen tadliyle kalkışma. Zira şer'an veya aklen bir delilin redd edemiyeceği hususatta ehlinden işitilen bir söze inanmamak bir mahrumiyyet olabilirse de şer'î veya aklî delilin reddettiği bir da'va Sofiyyece de kabul edilmez اهـ.

Biz de şunu söylemek isteriz ki mes'ele hayatı zâhire noktai nazarından mülâhaza edilirse reddeden ulemanın kavli, zâhir olduğunda şüphe yoktur. « قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ » bu babda delili kâfidir. Fakat remz, şıarları olan sofiyyenin kelâmlarını da zâhiri üzere münakaşa etmemek iycab eder. Bahusus Musâ ve Hızır kıssası bir zâhir ve bâtın kıssası olduğuna göre o bâtın Hızır mes'elesinin mevzuunu teşkil eyler. Sofiyyenin kelâmında buna delil de yok değildir. Şeyh Sadrüddin İshakı Kunevî Tebsıretülmübtedi ve Tezkiretülmüntehi namındaki eserinde «Hızır aleyhisselâmın vücudü âlemi misalde» olduğunu nakletmiş, Abdürrezzakı Kâşî «Hızır, basittan, İlyas kabızdan ıbaret» demiş, ba'zıları

da hızriyyet Hızır aleyhisselâmın kademi üzere ba'zı salihînin irdiği bir rütbe» olduğunu söylemiştir. Ki bu üç sözü mes'elenin miftahı olmak üzere kabul edebiliriz.

LEDÜNN, ında gibi bir zarftır. « مِنْ لَدُنَّا » lisanımızda nezdimizden veya tarafımızdan demek gibidir. Ve görülüyor ki « مِنْ لَدُنَّا » ılmin değil, ta'limin kaydidir. Maamafih ta'limin ledünniyyeti ılmin de ledünniyyetini müstelzim olmaz değildir. Şüphe yok ki bütün Enbiyanın ılmi tarafı ilâhîden vahy-ü ta'lim olmak ı'tibariyle ledünnîdir. Fakat burada şayani dikkattir ki « وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا » kaydiyle Hızra ta'lim edilmiş olan ılim, Musânınkinden bam başka bir ılim, ya'ni ulûmı ledünniyyeden bir ılmi mahsus olduğu anlatılmıştır ki âyetteki kıssalar karînesile müfessirîn, bunu «ılmülguyub ve esrarı ulûmı hafiyye» diye tefsir etmişlerdir. Ta'biri âharle demişlerdir ki: Musânın ılmi ma'rifeti ahkâm ve zâhir ile ifta, Hızır ılmi ise, beyatını umura ma'rifet idi. Sahihi Buharîde merviydir ki Hızır «ya Musâ! Demiş, ben Allahın ılminden bana ta'lim ettiği bir ılm üzereyim ki sen onu bilmezsin, sen de Allahın ılminden sana ta'lim ettiği bir ılim üzeresin ki ılmi ben onu bilmem» اهـ. Bu suretle ılmi ledünnî ta'biri bu ılmi mahsusta bir ma'nâyı ehass ile ıstılâh olmuştur ki buna ılmi hakikat ve ılmi bâtın dahi denilmiş ve Sofiyye, bu kıssaya bir huccet olarak tutunmuştur. Hasılı ılmi ledünnî cehdi fikrî ile istihsal olunamayıb tarafı haktan mevhibei mahza olan

bir kuvvei kudsiyyenin tecellîsidir. Eserden müessire, vicdandan vücuda doğru giden bir ılim değil, müessirden esere, vücuddan vicdana gelen evvelî bir ılimdir. Nefsin vakıa geçişi değil, vakıın nefiste teayyünüdür. Doğrudan doğru bir keşiftir. Fakat ledünnî ta'biri bunun bilhassa esrarı hakka aid olanında daha ziyade ıstılâh olmuştur. Lisanımızda da bir işin ledünniyâtı demek bâtınındaki gavamız ve esrarı ma'nâsında mütearefftir. Bu kıssada ılm için taharri ve sefere bir tergıb delili ve maamafih ılmi için ledünnînin cehd-ü taleble kesbi kabil olmadığını ifham vardır.

sh:»3263

Bakınız Musâ ile fetâsı Allahdan böyle bir rahmet ve ılme mazhar olmuş hass bir kulu bulduklarında ne yaptılar: 66. ﴿قَالَ لَهُ مُوسٰى﴾ Musâ, ona dedi: ﴿هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا﴾ ta'lim olunduğun ılimden bir rüşd için bana ta'lim etmek üzere sana ittiba' edebilir miyim? -

RÜŞD, hayre isabet demektir. Bu sözde âlime karşı tevazuun lüzumuna ve ılim tahsılinden maksadı aslî iktisabı rüşd olmasına ve talebi ılimde tenezzül, edeb, nezaket, takıb ve hizmet şart bulunduğuna delâlet vardır. Bu istizana cevaben o kul 67. ﴿قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا﴾ sen,

dedi: doğrusu benimle sabra dayanamazsın - bu sözle Hızır ruhı Musâ hakkındaki ilk keşfini göstermiş ve ona kendini anlatmış oluyordu ki binnetice isabeti tahakkuk edecektir. Filhakika bu talebde Musânın alacağı dersi kendi makamını tanıtmak ve bir sabır dersi almaktan ıbaret olacaktır, ya'ni bu babda çok sabır lâzımdır. Senin ise muhakkak ki benim maıyyetimde sabır elinden gelmez ve bunda ma'zursun. 68.

﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَالَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا﴾ Çünkü vukufunun ihata etmediği şey'e nasıl sabredesin - ya'ni maıyyetimde bir takım şeyler göreceksin ki sirr-ü hikmetinden haberin olmıyacak, zâhirde ise iyi görünmiyecek. Sen bir sahib şeriat olmak haysiyyetiyle onları zâhirdeki görüşlerine göre tecviz edemeyip i'tiraz etmek lüzumunu duyacaksın. Musâ 69.

﴿قَالَ سَتَجِدُنِىٓ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَآ اَعْصِى لَكَ اَمْرًا﴾

beni, dedi, inşaallah sabırlı bulacaksın ve hiç bir emrine âsı olmam -Allah dilemezse başka, Hızır 70.

﴿قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِى فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَنْ شَىْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ o halde, dedi: bana ittiba' edeceksen bana hiç bir şeyden suâl etme

ta ben sana ondan söz açıncıya kadar. - Ya'ni münakaşa, i'tiraz şöyle dursun istifsaren suâl bile sorma.

Demek ki başka ılimlerde mes'eleyi vazederek ılmin yarısını teşkil eden suâl. bu ılimde memnu'dur. Bunda talibin nefsi faıliyyetten ziyade kabiliyyete hazırlanacaktır.

71. ﴿فَانْطَلَقَا ۖ﴾ Binaenaleyh ikisi bir gittiler - demek ki bu ılimden bir şey bellenirse bir yerde oturup söyleşmek veya düşünmek tarikıle değil, fi'liyyât ile bellenecektir. Mukavele tamam olur olmaz ikisi birlikte hareket etmişler. O, Musânın tâbiı olduğu için artık kale alınmamış ve ihtimal bir yerde bırakmışlardır. İkisi denize doğru gemiye bininceye kadar gittiler ﴿حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِى السَّفِينَةِ﴾ tâ ki gemiye bindiklerinde - Ebû Hatemin Rebi' ibni enesten rivayetine göre mevkı' korkunç idi, gemiciler bunlardan şüphelendiler bindirmek istemediler. Fakat reisleri «ben bunları yüzleri nurlu adamlar görüyorum bindireceğim» dedi, bindirdi. Buharî, Müslim ve gayrılarının İbni Abbastan rivayetinde ise Hızrı tanıdılar navılsız bindirdiler. ﴿خَرَقَهَا ۖ﴾ gemiyi yaraladı - bunun ba'zı rivayetlerde varid olduğu gibi keser veya balta gibi âlât ile alel'âde bir ameliyye suretinde olması muhtemildir. Ve gemiciler Hızrı tanıdıklarından dolayı belki ses çıkarmamışlardır. Fakat nazmın zevkı beyanına ve gemicilerin ses çıkarmamalarına nazaran bir harika şeklinde sessizce yapılıvermiş olması daha mülâyimdir. ﴿قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا ۚ الخ﴾ 74. ﴿فَانْطَلَقَا ۖ﴾ yine gittiler - ya'ni özürünü kabul etti de gemi ile sahile çıktıktan sonra yine gittiler ﴿حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا﴾ nihayet bir oğlana rastgeldiler ﴿فَقَتَلَهٗ ۙ﴾ onu hemen

öldürüverdi - oğlan ta'biri gibi gulâm

sh:»3265

ta'biri de ekseriyya bâliğ olmıyanlar da şayi' olduğu cihetle cumhur bunun henüz bâliğ olmamış bir çocuk olduğuna kail olmuşlardır. Fakat İbni ebi Hatem Said Abdilazizden yirmi yaşında bir genç olduğunu rivayet etmiştir. Filvakı' böylelerine de gulâm ıtlak olunabilir.

﴿قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ﴾ bir nefis mukabili olmıyarak ter temiz bir nefsi öldürüverdin mi? - Ya'ni bir kısas hakkın yokiken bir ma'sum veya suçsuz kimseyi öldürüverdin mi?. Demişlerdir ki murad, katlin bigayri hakkın olduğunu söylemektir. Yalnız kısas hakkının nefyi makama enseb olmak ı'tibariyledir. Ve yâhud Musânın şeriatinde sabiyye de kısas lâzımgeldiğini iş'ardır.

﴿لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا﴾ kasem ederim ki çok münker bir şey yaptın.

﴿٧٥﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا ﴿٧٦﴾ قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَىْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِىۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّى عُذْرًا ﴿٧٧﴾ فَانْطَلَقَاۖ حَتّٰٓى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَآ

اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ ۖ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا ﴿٧٨﴾ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَ ۚ سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿﴾

sh:»3266

﴿٧٩﴾ اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِى الْبَحْرِ فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٨٠﴾ وَاَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَآ اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ ﴿٨١﴾ فَاَرَدْنَآ اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَاَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨٢﴾ وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًا ۚ فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَآ اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا ۖ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ۚ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى ۭ ذٰلِكَ تَاْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۧ ﴿﴾

Meali Şerifi

doğrusu sen benimle sabredemezsin demedim mi sana? dedi 75 Eğer, dedi: bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana musahib olma, doğrusu tarafımdan son özre erdin 76 Bunun üzerine yine gittiler, nihayet bir karyenin ehline vardılar ki bunları müsafir etmekten imtina ettiler, derken orada yıkılmak isteyen bir divar buldular, tuttu onu doğrultuverdi, isteseydin, dedi: her halde buna karşı bir ücret alırdın 77 İşte dedi: bu, seninle benim aramın ayrılması 78 Sana o sabredemediğin şeylerin te'vilini haber vereyim 79 Evvelâ gemi, denizde çalışan bir takım biçarelerin idi, ben onu ayıblandırmak istedim ki: ötelerinde bir Melik vardı, her sağlam gemiyi

gasben alıyordu 80 Oğlana gelince: ebeveyni mü'minlerdi, onun için bunları tuğyan ve küfrile sarmasından sakındık da istedik ki kendilerinin rabbı ona bedel bunlara temizlikçe daha hayırlısını ve merhametce daha yakınını versin 81 Gelelim divara: şehir de iki yetîm oğlanın idi, altında onlar için saklanmış bir defîne vardı

ve babaları salih bir zat idi, onun için rabbın irade buyurdu ki ikisi de rüştlerine ersinler ve defînelerini çıkarsınlar, hep bunlar rabbından bir rahmet olarakdır ve ben hiç birini kendi re'yimden yapmadım ve işte senin sabredemediğin şeylerin te'vili 82

77. ﴿حَتّٰٓى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةٍ﴾ nihayet bir karye ehline vardılar - ileriden anlaşılacağı üzere bu bir şehir idi, bir çokları Antakye olduğunu söylemiş. Antakye ismi müteahhır olduğuna göre eski ismi başka olmak lâzım gelir. Bundan başka (Übülle) denilmiş, (Berka) denilmiş, Nesarânın nisbet olunduğu Nâsıra denilmiş, Bacırvan denilmiş, arzı Rumda bir karye denilmiş, Endelüste Cezirei Hadrâ denilmiş, şu halde bu karyenin mevsukan ta'yini matlûb olmadığından nekire gösterilip yalnız şöyle bir vasfı anlatılmıştır :

Bir karye ki ﴿اسْتَطْعَمَآ اَهْلَهَا﴾ ahalisinden yiyecek istediler ﴿فَاَبَوْا اَنْ يُّضَيِّفُوهُمَا﴾ de onları müsafir etmekten ibâ ettiler. - Burada « اهل » in iki def'a zikrolunması birisi şehrin asıl hükûmeti. biri de umum ahalisi olmak gibi iki ma'nâya işaret olsa gerektir. İkisinden de maksud, aynı ma'nâ ile ahali demek olduğuna göre tekrar, mücerred teşnı için olmuş olur. Filvakı' bu karyenin havass-ü avammiyle bütün ahalisi o kadar alçak imişler ki iki kişiyi müsafir

etmekten çekinmişler. Bu alçaklığa karşı gösterilen büyüklüğe bakınız :

﴿فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُۥ﴾ o vakıt orada bir divar buldular ki yıkılmak istiyordu hemen onu doğrultuverdi. - Nakledildiğine

göre bu bir kal'a divarı gibi yüksek ve kalın bir divar imiş, ba'zılarının zannettiği gibi ihtimal bunu yıkmış ve durup yeniden yapmıştır. Lâkin böyle bir memlekette, o garib vaz'ıyyette bir divarı yıkmaya kalkışmak bile alel'âde bir şey olmıyacağı teammül olunursa siyakı beyandan bunun bir harika tarzında doğrultuluvermiş olduğunu anlamak lâzım gelir. Netekim İbni Abbastan ve ibni Cübeyrden rivayet olunduğu söylenmiştir. Ve Kurtubî tefsirinde sahih olan budur demiştir. Fivakı' Enbiya ahvaline ve cereyanı kıssaya yakışan da budur.

Bunu gören Musâ ﴿قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا﴾ dilese idim, dedi: her halde buna bir ücret alırdım-yiyecek istemek gibi acı bir ıhtiyacın mütehakkık olduğu bir sırada mümkin

olan bir kesbi bırakıp fuzulî bir teberru' yapmağa kalkışmak Musâya ma'nâsız göründü de sabrını tutamadı.

Şu kadar ki bu def'a evvelkiler gibi hıddet ile değil, mülâyemetle ı'tiraz etti ve bâlâdaki sözü mucebince

müsahabetin inkıtaı lâzım geleceğinden çekinmedi. Onun için Hızır da :

78. ﴿قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَ﴾ İşte, dedi, bu benim aramla senin aranda firaktır. ﴿سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ Artık sabra

dayanamadığın o şeylerin te'vilini sana söyliyeyim-ya'ni gemi, oğlan, divar hakkında yaptığım şeylerin sana

hafî kalan meal ve maksadını, bâtındaki vech-ü hikmetini anlatayım. Şöyle ki :

79. ﴿اَمَّا السَّفِينَةُ﴾ ilh... ـ ﴿مَلِكٌ﴾ ـ Bu Gassan meliki Cülendâ ibni Kerker idi

denilmiş, Endelüs cezîresinde Mıkvâd ibnil'cül bend idi denilmiş. Namı böyle zulm ile dasitân olmuş olan

bu kıral her gemiyi gasben alıyordu.

sh:»3269

- Ya'ni sağlam, kusursuz olan her gemiyi gasbediyordu. Binaenaleyh gemiyi biraz yaralayıp ayıplandırmak,

o gasbdan kurtarmak için ehveni şerreyni ıhtiyar ile o miskinlere muavenet kabilinden bir maslahat idi. İşte ahkâma ilâhiyyede böyle zâhiren zarar gibi görünen şeylere tesadüf olunur ki ledünniyyâtı bilinirse onların zarar değil, menfaat olduğu tebeyyün eder.

80. ﴿وَاَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ﴾ Oğlana gelince: ebeveyni iki mü'min idi ﴿فَخَشِينَآ اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ binaenaleyh bunları tuğyan ve küfre bürümesinden korktuk - ya'ni sakındık, ya'ni oğlan göründüğü gibi ma'sum değil idi, bülûğa irmiş, azmış bir kâfir idi ki anasını babasını da küfr-ü tuğyanın istiylâsı altına almak üzere idi. Yâhud henüz sabî ise de öyle küfr-ü tuğyana müsteıdd idi ki sağ kalırsa ileride anasını babasını bile azıtacak, onları da küfre bürüyecek idi, halbu ki o ana, babanın iymanlarındaki hulûsu min tarafillâh böyle bir şerden muhafaza olunmağa lâyık ve onun sabî iken ölmesi hepsi hakkında hayırlı idi 81.

﴿فَاَرَدْنَآ اَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَاَقْرَبَ رُحْمًا﴾ de istedik ki iki mü'minin rabbı kendilerine temizlikçe ondan daha hayırlı ve rahmete daha yakın bir bedelini versin - hem oğlanın yüzünden görecekleri şerden kurtulacaklar, hem de onun ölümiyle duyacakları acıya mukabil daha sevimli bir evlâda nâil olacaklardı ki o oğlan ölmeyince bu olmıyacak idi. Rivayet olunduğuna göre ona bedel Allah, bunlara bir kız vermiş ve bu kız bir Peygamber validesi olmuş ve o

Peygamberin elile ümmetlerden bir ümmet, hidayete irmiştir.

82. ﴿وَاَمَّا الْجِدَارُ﴾ Divara gelince:

﴿فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى الْمَدِينَةِ﴾ şehir de iki yetîm oğlanın idi

﴿وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا﴾ altında

sh:»3270

bunlar için bir kenz var idi - ya'ni bunlar için saklanmış bir altın ve gümüş defînesi vardı. Bunun bir takım hikmet ve nesayihi muhtevi bir altın levha olduğu da merviy ise de evvelkisi zâhirdir.

﴿وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًا﴾ ve babaları salih bir adamdı - ya'ni o defîne onlara salih bir babanın mirası idi, halâlinden kazanılmış ve fî sebilillâh sarfolunmak için husni niyyetle konmuştu « وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ » âyetinde zemmolunan mezmum kenzlerden değil idi. O iki yetîm, yalnız yetîm olduklarından dolayı değil, babalarının salâhından müstefid olarak o defîneye nâil olacaklardı.

Bu zatın salâhı cümlesinden olmak üzere denilmiştir ki: çok emîn bir adamdı, nâs ona emanetler tevdi'

ederler o da verdikleri gibi teslim ederdi.

Hâsılı iki oğlu yetîm kalmış olan o salih babanın salâhı ındallah zayi' olmıyacaktı:

﴿فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَآ اَشُدَّهُمَا﴾ binaenaleyh rabbın o iki yetîmin bülûğ ve kemale irişmelerini ﴿وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا﴾ ve irişip defînelerini çıkarabilmelerini irade buyurdu - bunlar büyümeden divar yıkılmış olsa idi o defîneyi başkaları bulacak ve zayi' olacaktı düşünmeli ki o hal-ü vaz'ıyyette yıkılmak üzre bulunan bir divarın altında iki yetîme aid bir defînenin mevcudiyyetini bilip de onun vakti merhununa kadar muhafazasını te'min etmek ne kudsî bir iştir

﴿رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ﴾ hep bunlar rabbından bir rahmet olaraktır.

﴿وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِىۜ﴾ ve ben onu, o yaptıklarımı kendi emrimden yapmadım - ya'ni kendi rey-ü ictihadımdan değil, rabbının bildirdiği emriyle onun bir rahmeti olmak üzere yaptım, bir vazifem idi ﴿ذٰلِكَ تَاْوِيلُ مَالَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًاۜ﴾ işte senin sabra dayanamadığın şeylerin te'vili budur.

Kıssanın burada bitmesinden anlaşılıyor ki bu beyana karşı Musâ. bir şey dememiştir. O halde bu beyan ve te'vilde reddedilecek bir şey görmemiştir. Demek ki Musânın zâhiren muzır ve münker gördüğü şeyler hakikatte öyle değil imiş, onun inkâr etmesi nazarından hafiy olan esbab ve hikmetine vakıf olmamasından neş'et ediyormuş öyle ki o esbabı hafiyye, iyzah olununca zâhir ve bâtın birleşiyor, hukmi hakta niza' kalmıyor. O halde demek olur ki muktezaya bâtın, muktezayı zâhire muhalif olabilir. Fakat bundan dolayı hakikatle şeriatin tehâlüfü lâzım gelmez. Zira şeriat, hukmi haktır. Hukmi hak da hakikatte ne ise odur. Onun için bâtına me'mur olan Hızır, emri hakkolan ve şeri' ile amil olduğu gibi şeriat ile me'mur bulunan Musâ da hakikat iyzah olunduğu zaman şer'an i'tiraza mahall olmadığını görüyor. Bunun için imamı rabbanî mektûbatının cildi evvelinde kırk üçüncü mektubda demiştir ki «bir takımları ilhad ve zendekaya meylederek maksudı aslî şeriatin maverâsında olduğunu tahayyül etmişlerdir, hâşa ve kellâ sümme hâşa ve kellâ böyle kötü bir i'tikattan Allaha sığınırız, tarikat ve şeriat birbirinin aynıdır. Aralarında kıl ucu kadar muhalefet yoktur. Şeriata her muhalif olan merduddur. Ve şeriatın reddettiği her hakikat da'vet bir zındıklıktır.»

Yine aynı cildde kırk birinci mektûb esnasında şeriat, tarikat, hakikat bahsinde demiştir ki «meselâ dilin yalan söylememesi şeriat, kalbden yalan hatırasını nef'yetmek eğer tekellüf ve teammül ile olursa tarikat ve

eğer bilâ tekellüf müyesser olursa hakikattir. Velhasıl bâtın olan tarikat ve hakikat zâhir olan şeriatın mükemmilidir. Binaenaleyh tarikat ve hakikat yoluna sülûk edenlerden esnayı tarikta zâhiren şeriate muhalif ve münafi umur zuhur eylerse hep bunlar sekri vakıttan ve galebei haldendir. O makamı geçip ayıldıkları vakıt o münafat bilkülliyye kalkar ve o zıd ılimler tamamiyle hebaen mensûra olur » اهـ .

sh:»3272

Ancak burada şayanı dikkat bir nokta vardır ki o da Hızrın öldürdüğü gulâm, mes'elesidir. Eğer bu gulâm, baliğ idiyse filhal küfr-ü tuğyanına huküm, şeriata muvafık olur. Fakat cumhurun dedikleri gibi henüz baliğ olmamış bir sabîy idiyse onun küfr-ü tuğyanı nihayet istikbal vaki' olacak bir hakikattir. Hızır ılmi ledünnî ile onun hal-ü istikbaldeki bütün ledünniyyatını bilmiş dahi olsa bir sabîy şöyle dursun bir baliği bile ileride yapacağı cürümden dolayı katletmek şüphe yok ki şer'a muhalifdir. Netekim Hazreti Ömer radiyallahu anh Mugîrenın kölesini görünce bu beni katledecek demiş, kendisinin katili olacağını bilmiş idi, o halde neye bırakıyorsun ya Emîrelmü'minîn dediklerinde ne yapayım henüz bir şey yapmamıştır ve sırf kalbindeki şeyden dolayı da şer'un muâhaze olunmaz dedi, ve dediği gibi ertesi gün şehid oldu. Şu halde Hızrın katlettiği eğer sabî ise bundaki huküm, hakikat ile şeriat arasında bir tehalüf noktası teşkil etmez mi? Ve bu

surette Musâ bu te'vile nasıl kani' olur? Buna söylenebilecek cevab şu iki vecihten birisi olabilir?

1 - Musânın te'vile i'tiraz etmemesinden zâhir olan şudur ki onun « نفسا زكيه » diye bir ma'sum zannettiği oğlan, sabî değil, baliğ azgın bir kâfir, katli vacib bir genç imiş. Bu karîne karşısında sabî idi kavli teslim olunamaz.

2 - Şer'ın hakikati Allahın emridir. Hızır da bunu kendiliğinden değil, Allahın emriyle yaptığını söylemiş, Musânın i'tiraz etmemesine sebeb de bu olmuştur. Zira bu suretle Hızır ahvali mahsusada bir şeriati mahsusa ile me'mur bir Peygamber olduğunu anlatmış demektir. Binaenaleyh o sabî hakkında icra ettiği katil hukmü kıyasa muhalif olmakla beraber Hızır için vahyi mahsusa müstenid bir şer'i hassolmuş olur. Bu ise şeriat ile hakikat arasında bir ihtilâfa değil, iki Peygamberin şeriatleri beyninde bir farka raci' olur. Ve Musâyı Hızırdan ayıran en mühim nokta da bu farktır. Beyan olunan üç vak'adan

üçü de Hızrın hem tarzi ılminde hem de tarzi fi'linde başka bir hususiyyet gösterdiği gibi bilhassa gulâm

vak'ası şer'inde de bir hususiyyet göstermektedir :

Evvelâ; ılim noktai nazarından bakıldığı zaman onun ılmi kemi, gulâm, dıvar hakkında olduğu gibi eşyanın mâverai şuhudu olan ledünniyyâtını, istikbaldeki mukadderatı, mazıdeki hafayayı zâhiri hal gibi bilivermekte olduğu anlaşılıyor. Onun için buna ılmülgayb, ılmi bâtın, ma'nâyı hassıyle ılmi ledünnî demişlerdir.

Saniyen; fiil haysiyyetinden bakıldığı zaman yaptığı şeyler, halktan hakka doğru giden fiiller değil, haktan halka doğru olan fiillerdir. Binaenaleyh o, Musâ gibi halkı hakka götürmeğe me'mur değil, haktan halka olan mukadderatın infazına me'mur demektir. Ve şu halde oğlanı öldürmesi de biemrillah vefat eden sabîlerin ruhlarını kabza müvekkel olan Melekülmevtin vazife ve mes'uliyyeti gibi olur.

Salisen; şer'ıyyet, ta'biri âharla husn-ü kubuh noktai nazarından bakıldığı zaman fiilleri, nazardan gaib olan esbabı hafiyyeye mübteni olduğu için zâhiren çirkin ve hikmetsiz görünüyor. Esbabının iyzahiyle hakikata mutabık olduğu zaman ise üçte ikisi kıyası muvafık ve biri alâ hılâfilkıyas bir istihsan olduğu anlaşılır. Musâ onun ılmindeki hususiyyeti daha evvel ledünden haber almış, ondan bir ruşd öğrenmeğe

gelmişti, gördüğü nümune ise ona ciheti amelliyye ve şer'ıyyede kendisinin me'muriyyetine tevafuk etmiyen ve bununla beraber i'tiraza da hak vermiyen hususiyyetler bulunduğunu öğrenmiş ve bunun üzerine aralarında mufârekat lüzumu tehakkuk etmiştir. Demek ki Musâ, ılmini tebliğ ve ızhara me'mur ulül'azimden bir Peygamber olduğu halde Hızır, tebliğa değil, hemen icraya me'mur idi. Bundan dolayı Hızırın bir Nebî değil, bir veliy olduğuna kail olanlar olmuştur. Lâkin yalnız

veliy olsa idi oğlanı öldürmek için hukmi mahsusa sahib olamazdı. Bu suretle kıssa Hızrın Musâdan efdaliyyetini ıktıza etmez. Ancak Musânın câmiulküll olmadığını ve ılmi ledünden Musâya verilmiyen şeyler bulunduğunu anlatmış olur. Bu da hem Hızrın hem Musânın mazheriyyetlerini câmi' bir zülcenâhayn tesavvurunu telkin ile makamı Muhammedînin ekmelliyyetini tefhim için bir tevtıe demektir. Onun için bu kıssadan Zülkarneyn suâline geçilerek buyuruluyor ki :

﴿٨٣﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ۖ﴿

Meali Şerifi

Bir de sana Zülkarneynden suâl ediyorlar, de ki size ondan bir yadigâr okuyacağım 83

83. ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِ﴾ bir de sana Zülkarneynden suâl ediyorlar,

yâhud ederler -soranlar, ba'zı rivayete göre müşrikler, diğer ba'zı rivayete göre ehli kitab idi. Sûrenin sebebi nüzulünde zikrolunan rivayette Yehûdün telkini ile Kureyş müşriklerinin süâl ettiği geçmiş idi. Taberîde Ukbetibni Âmirden rivayet olunduğuna göre demiştir ki: bir gün Resulullaha «sallallahü aleyhi vesellem» hizmet ediyordum, huzurundan çıktım, ehli kitabdan bir kavm bana mülâkı olup biz Resulullaha süâl sormak istiyoruz istizan ediverdediler, ben de girdim, haber verdim «onlarla bana ne? Ben Allahın bildirdiğinden başkasını bilmem» buyurdu sonra «bana su dök dedi, abdest aldı namaz kıldı, namazı bitirince yüzünde sürurunu anladım, sonra «al içeri onları ve Eshabımdan kimi görürsen» buyurdu, binaenaleyh girdiler, huzurunda dikildiler, buyurdu ki «istersiniz kitabınızda yazılı bulduğumuz şeylerden sorunuz haber vereyim

sh:»3275

ve isterseniz ben haber vereyim» bunun üzerine «sen haber ver» dediler, «Zülkarneyden ve kitabınızda bulduğumuzdan soruyorsunuz? buyurdu. Bir de Âlûsînin kaydettiği üzere İbni Ebî Hâtemin Süddîden tahricine göre Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhiveselleme Yehûd, demişler ki «ya Muhammed, sen ancak İbrahimi, Musâyı, Isâyı ve ba'zı Peygamberleri zikrediyorsun, çünkü onların haberlerini bizden işittin. Şimdi bakalım bize bir Peygamberden haber ver ki Allah tealâ onu Tevratta ancak bir yerden başka zikretmemiştir. O kim? buyurmuş, Zülkarneyn demişler ilh.

ZÜLKARNEYN ta'biri Zülyedeyn gibi bir lakabdır ki Zülcenaheyn vasfına benzer. Kamusta tafsıl olunduğu üzere karn bir çok ma'nâlara gelir. Ezcümle boynuz, asır, bir zamanda mütekarın olan cemaat ma'nâlarına geldiği gibi insanın tepesine ve bâhusus başının yanlarına, ya'ni şakaklarına - ki hayvanda boynuzu yeridir - ve erkeklerin perçemine, kadınların zülflerine, Güneşin kursunun kenarına ve bir kavmın başında olan efendisine ilh... itlak olunur. Binaenaleyh Zülkarneyn lekabının vechi tesmiyesinde karnın ma'nâlarından her birine nazaran muhtelif mülâhazalar mümkin olduğundan müteaddid kaviller söylenmiştir. En meşhuru Kur'anın beyanından da anlaşılacağı vechile Arzın Şark-u Garbına sahib demek

olmasıdır. Ki lisanımızda cihangir ta'bir olunur. Hüseyn vâız tefsirinde mezkûr olduğu üzere zâhir-ü bâtına sahib ma'nâsı da Kur'anın mezakına münasib vecihlerdendir. Buna da lisanımızda Zülcenaheyn denilir. Müfessirîn beyanatından Zülkarneyn lakabiyle telkıb edilmiş olan zevatın bir değil, müteaddid olduğu anlaşılıyor, Kur'anda zikrolunana «Zülkarneyni ekber» deniliyor.

Vaktiyle Yemende tebâbia denilen Hımyer mülûkünden ba'zı büyük fâtihlere, ezcümle Mekkenin binasında Hazreti İbrahime mülâkı olup ondan ahzi feyzettiği rivayet

edilen Sa'b ve Semerkand İsminin namına nisbeti nakledilen Şemmer yer'aş Zülkarneyn yâdedilmiş oldukları gibi Afrîdun ve İskender gibi Arabın gayrından olan cihangirlere dahi bu lakab verilmiş ve bunların en müteahhırı, İskender olmak hasebiyle müverrihîn arasında «Zülkarneyn» şöhreti İskenderin olmuştur. Yehûd kitablarında Zülkarneyn Rumdan çıkan bir genç idiki Mısırı ve İskenderiyyeyi binâ etti ve şöyle yükseldi ve böyle yükseldi diye mezkûr bulunduğu hakkında bir rivayet dahi görülmek hasebile bu babda Tarihî münakaşayı bertaraf etmek istiyen ba'zı müfessirîn de Zülkarneyni ekberin İskender olduğunu kabul

etmek istemişlerdir. Netekim Alûsî de buna zahib olmuştur.

Müvahhid bir hakîm olan ve fevkal'âde fütuhatiyle âlemde bir tarihi mahsus açmış bulunan İskenderin Zülkarneynlerden birisi olduğunu inkâra mahal yoksa da Kur'anda zikrolunan büyük zatların makamı nübüvveti de haiz bulunduğuna göre İskenderin bu derece yükseltilmesi şayanı kabul görülmemiş ve İskenderin bir sed yaptığı dahi tarihen ma'lûm olamamıştır. Bir de İskender, tarihi âhırda meşhur ve ma'lûm olduğu cihetle bunu Peygambere sormak sâillerin garazına muvafık olmazdı. Hakkında vahiyden başka bir suretle ma'lûmat alınması melhuz olan bir süâli nübüvveti imtihan etmek istiyen sâillerin garazlarına nasıl tevafuk eder? Onun için bu suâl tarihi kadimin zulümatına kadar dalan bir mevzu' olmak ıktiza ediyor.

Gerçi İskenderden sonra da Şark-u Garbe sefer etmiş, sed yapmış cihangirler yok değildir. Meselâ Roma kaysarlarından birinin İngilterede, Kisrâ Nuşirevanın Kafkas dağlarında Babül'ebvab, ta'biri âharla demir kapı denilen mevkıde birer sed yapmış olduklarını tarihler gösteriyorlar. Lâkin bu suâlin, fütuhatı Garb-ü Şarkı tuttuktan sonra Şimalden Askitlere kadar varan ve aynı zamanda

Akdenizden Şab denizine kadar bir sed yaptığı rivayet olunan Mısırlı büyük Ramzes gibi maddî ma'nevi bir şöhreti haiz bulunan daha eski ve daha yüksek bir cihangiri istihdaf etmiş olmak rivayeten ve dirayeten daha mülâyimdir. O halde bu Zül'karneyn kimdir?

Ba'zıları bunun İbrahim aleyhisselâm zamanına musadif Afrîdun ibni Esfiyan ibni Cemşid olduğunu söylemişlerdir. Ki Pişdadiyanı İrandan adâlet ve husni siyretle meşhur idi. Zül'karneynin mukaddimesinde Hızır bulunuyordu, Hızır, Afrîdun zamanında ba'solunup Hazreti Musâ zamanına kadar kalmış idi, Zül'karneyn, İbrahim aleyhisselâm zamanında idi gibi Ehli kitabi üvelden merviy ba'zı sözler bunula alâkadar görünür. Ebû Zeydi belhî «Suveri ekalîm» namındaki kitabında Afrîdunun vahyile müeyyed olduğunu söylemiş ve tarihler büyük bir cihangir olduğunu nakleylemişler.

İbni İshak «Zül'karneyn» in ismi Merziban ibni Merduye olduğunu söylemiş, ba'zıları Abdullah ibni Dahhâk demiş, ba'zıları da Mus'ab ibni Abdullah ibni Feynan ibni Mensur ibni Abdullah ibnil'ezr ibni Avn ibni Zeyd ibni Kehlân ibni Sebe ibni Ya'rub ibni Kahtan demişlerdir. Ebû Reyhani Beyrunî « اَلْاٰثَارُ الْبَاقِيَةُ عَنِ الْقُرُونِ الْخَالِيَةِ » nam eserinde «Zül'karneyn» Ebû Kerb

semiyy ibni Ubeyd ibni Efrîkışelhımyerîdir. Bunun mülkü Arzın meşarık ve meğaribine baliğ olmuştu ve Hımyerî şâirin

قد كان ذو القرنين جدى مسلمًا ملكا علا فى الارض غير مفند

بلغ المشارق والمغارب يبتغى اسباب امر من حكيم مرشد

Diye, iftihar ettiği de odur, deniliyor ki akrebdir. Çünkü Zül'menar, Zûnüvas, Zünnun, Zuruayn, Zûyezen, Zûceden gibi «zûler hep Yemendendir» demiş, elhalete hazihi Afrika kıt'asını namına nisbetle tanımakta olduğumuz Afrikış, Zûl'menar unvanile mülûki Hımyerin ma'ruflarındandır.

sh:»3278

Tancaya kadar vasıl olduğu, Afrikıyye şehrine bina ettiği, Berberleri Filestin, Mısır ve sahilden Mağribe nakleylediği tarihlerde zikrolunuyor. Lâkin bunun torunu olduğu söylenen «Ebû Kerb semiyy veya Şems

ibni Umeyr» namında birisi tarihen tesbit olunamamış ve binaenaleyh Ebû Reyhanın nakline i'tiraz edilip bunun «Şemmeryeraş» lâfzından muharref olması ihtimali ileri sürülmüştür. Filvakı' bir rivayette Şemmer Efrîkışın oğlu olup Irak ve Çine doğru hareket ederek vardığı yerlerde kitabeler diktirdiği ve Semerkand kal'asını kalı'ettiği ve hattâ Semerkand «Şemmer» in kopardığı, ya'ni «Semmerkend» yâhut «Şemmer şehri» demek olduğu zikr olunmuş ve Huzaa şâıri Dıbil mülûki Yemen ile iftihar ederken buna işare ten şunu söylemiştir :

هموا كتبوا الكتاب بباب مرو وباب الشاش كانوا الكاتبينا

وهم سموا بشمر سمرقندا وهم غرسوا هناك النابتينا

Ba'zıları bu «Şemmer» in başında iki saç örgüsü olduğundan dolayı Zül'karneyn tesmiye edildiğini nakletmiş ise de ercah rivayette Şemmer, Efrikîşin oğlu değil «Nâşirünniam» ın oğlu olduğu gibi Süleyman aleyhisselâm zamanındaki Belkisten müteahhır olmak hasabiyle Kur'andaki Zülkarneynin daha mukaddem olması ıktıza edeceği dermiyan olunmuştur. Netekim Ebûlfida tarihinde der ki «Zülkarneyn, «Râyiş» in oğlu

Sa'bdır. Babası Râyiş Tübbaı evvel, Sebei, asgarın oğlu Sayfînin oğlu Kaysın oğlu denilmiş ise de Lokmanın biraderi «Züsüded» in oğlu Haris Râyiştir. İbni Said ibni Abbas Hazretlerine Kur'anda zikolunan Zülkarneynden suâl edildi, Hımyerdendir dedi ki o mezkûr sab'dır diye nakleylemiştir. Binaenaleyh kitabı azîzde zikredilen Zülkarneyn, İskenderi Rumî değil, mezkûr Sa'b İbnürrâyiştir» اهـ. Kamus mütercimi

sh:»3279

Asım Efendi de İskender kelimesinde bu kavli te'yid ederek daha ba'zı tafsılât nakleylemiştir. Fakat bir taraftan Sa'bın bir taraftan da Afrîdunun İbrahim aleyhisselâm zamanında oldukları hakkındaki rivayetleri tevfık etmek de pek sa'b ve müşkil görünüyordu. Gerçi Kur'anın bir kaç yerinde şa'şeai mâzıyesi ıhtar edilen Sebâ medeniyyetnin cihanda misli yaradılmamış olduğu ıhtar olunan «İreme zatil'ımad» Cennetinin sahibleri olan ve Semûd kavmini Yemenden tard-ü ihrac eden Hımyer ve Tebabia Devletinin şeddada mukabil Lokman ve Zülkarneynede mehdi zuhur olması akrebi ihtimaldir. Ve bunlardan birinin ve belki bir kaçının Zülkarneyn yad edilmiş olduğu da anlaşılmaz değildir. Bununla beraber tarihin zalâmı mechuliyyeti içinde bunların tetkıkı müşkil olduğu gibi Kur'anda zikrolunan Zülkarneynin bunlardan o unvanı almış birisi

mi yoksa İbni Ishakın evlâdi Yâseften dediği gibi Arabın gayriden gelen büyük cihangirlerden birisi mi olduğunu kestirmek mümkin olamıyor. Onun için Siyeri ibni Hişâm şarihi Süheylînin kabul ettiği vecihle bu babda en sağlam hukmü Hazreti Alîden rivayet olunan şu fıkrada buluyoruz: «Zülkarneyn bir abdi salih idi ki Allahı sevmiş Allah da onu sevmişti» filhakıka bunun isim ve şahsiyyetiyle ta'yinine kalkışmak Kur'anın mezakına da muvafık değildir. Zira süâl, Zülkarneyn vasfı üzere iyrad edilmiş olduğu gibi cevabda da ismi ve şahsiyyetin ta'yinine tearruz olunmayıp ancak o vasfın menatını iyzah eden kıssayi tezkir ile buyuruluyor ki:

﴿قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ de ki size, ondan bir zikir, tilâvet edeceğim bir zikir, ya'ni onu andıracak unutulmaz bir yad, hatırlarda tutulacak dillere dasitan olacak bir muhtıra, şöyle ki:

﴿٨٤﴾ اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ فَاَتْبَعَ سَبَبًا

sh:»3280

﴿٨٦﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ
حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّآ اَنْ تُعَذِّبَ
وَاِمَّآ اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٧﴾ قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ
نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهٖ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٨﴾ وَاَمَّا مَنْ
اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَآءً الْحُسْنٰى ۚ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا
يُسْرًا ۗ ﴿٨٩﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٠﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ
الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا
﴿٩١﴾ كَذٰلِكَ ۖ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩٢﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ
سَبَبًا ﴿٩٣﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا
لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٤﴾ قَالُوا يَاذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ
يَاْجُوجَ وَمَاْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا
عَلٰى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٥﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّى فِيهِ
رَبِّى خَيْرٌ فَاَعِينُونِى بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿

sh:»3281

﴿٩٦﴾ اٰتُونِى زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ
قَالَ انْفُخُوا ۖ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَارًا ۙ قَالَ اٰتُونِٓى اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ۖ
﴿٩٧﴾ فَمَا اسْطَاعُوٓا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ۚ
﴿٩٨﴾ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّى ۚ فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ رَبِّى جَعَلَهُ
دَكَّآءَ ۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّى حَقًّا ۖ﴾

Meali Şerifi

Biz onun için Arzda bir müknet hazırladık ve ona her şeyden bir sebeb verdik 84 Derken bir sebebi ta'kıb etti 85 Tâ gün batıya vardığı vakit onu balçıkla bir gözde gurub ediyor buldu, bir de bunun yanında bir kavim buldu, dedik ki : ey Zülkarneyn! ya ta'zib edersin veya haklarında bir güzellik ittihaz eylersin 86 Dedi: her kim haksızlık ederse onu muhakkak ta'zib ederiz, sonra rabbına iade olunur, o da onu görülmedik bir azâba çeker 87 Amma her kim de iyman edip iyi bir iş tutarsa buna da mükâfat olarak en güzel âkıbet vardır ve ona emrimizden bir kolaylık söyleriz 88 Sonra da bir sebebi ta'kıb etti Tâ gün doğu cihetine vardığı

vakıt onu bir kavm üzerine doğuyor buldu ki onlara güneşin önünden bir siper yapmamıştık 90 Böyle, halbuki onun yanında neler vardı temamını biz biliyorduk 91 Sonra da diğer bir sebebi ta'kıb etti 92 Tâ iki sedd arasına vardığı vakit önlerinde bir sh:»3282

kavm buldu ki hemen hemen söz anlayacâk bir halde değil gibi idiler 93 Dediler ki ey Zülkarneyn! haberin olsun Ye'cuc ile Me'cuc bu Arzda fesad yapıp duruyorlar, onun için onlarla bizim aramıza bir sed yapman şartile sana biz bir harc versek olur mu? 94 Dedi ki: rabbımın beni içinde bulundurduğu ıktidar çok hayırlıdır. haydin siz bana kuvvet ile yardım edin de ben onlarla sizin aranıza bir redim yapayım 95 Bana demir kütleleri getirin, tam iki ucu denkleştirdiği vakit körükleyin dedi, tam onu bir ateş haline koyduğu vakit getirin bana dedi: üzerine erimiş bakır dökeyim 96 Artık onu ne aşabilirler ne de delebilirler 97 Bu, dedi: rabbımdan bir rahmettir, rabbımın va'di vakit de onu düm düz edecektir, rabbımın va'di hakkoldu 98

84. ﴿اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ﴾ filhakıka biz ona Arzda müknetler tahsıs ettik - maddî ma'nevî kuvvetleri, kudretleri müheyya kıldık ﴿وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا﴾ ve her şeyden ona bir sebeb verdik - mühimmatı umurdan ta'kıb ettiği maksuduna irmek için zâhir-ü bâtından ılim, kudret, âlât ve vesaıt gibi her türlü esbabı ihsan eyledik. Öyle ki neye yapışsa ondan

maksuduna yol bulur, muvaffak olurdu, ya'ni sebebsiz intizamsız hareket etmezdi, fakat her neyi de tutsa o sebeb olurdu. Zira sebebiyyet, eşyanın zatîsi değil, Allahın bir tahsısıdır.

85. ﴿فَاَتْبَعَ سَبَبًا﴾ binaenaleyh bir sebebi ta'kıb etti - bir sebeble Garba doğru yürüdü. 86. ﴿حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ﴾ tâ gün batıya vardı - mütemekkin olduğu Arzın gün batı tarafından tâ nihayetine kadar vardı. Müfessirînin dahi

beyan ettikleri vechile Okyanos denilen Bahri muhıtı garbi «atlasî» nin kenarına irdi. Bu Okyanus denizinde «Halidat» namı verilen Cezairin bir zamanlar mebdei tûl ittihaz edildiğini kaydediyorlar. Maamafih biz bugün bu Halidat adalarının ne olduğunu ta'yin edemiyoruz.

Hâsılı aksaya mağribe vardığı vakıt ﴿وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾ onu bir ayni hamiede batıyor buldu - veya «hâmiye» kıraetine göre; bir ayni hâmiyede batıyor buldu. Müfessirîn buradaki ayni ayni ma' ya'ni su gözü hamieyi balçıklı, hâmiyeyi de kızgın ma'nâsına tefsir etmişlerdir. Ki

Güneşi balçıklı veya kızgın bir göz içinde batıyor buldu demek olur. Bu surette bu su gözünden murad, Bahri muhıt ve alel'husus denizin ufuktaki gurub noktasıdır. Mağribe varıncaya kadar geçtiği memleketlerde bir takım saltanatların gurubunu görerek giden Zül'karneyn, Aksayı mağribe güzergâhına çıkan Bahrı muhıt kenarında gurubu seyretmek için ufka atfı nazar ettiği zaman mülki ilâhînin vüs'at ve azameti îçinde o koca deniz etrafı muhıtı Semâ ile çevrilmiş bir kuyu havzası gibi mahdud bir su menbaı manzarasını alıyor, fakat içilebilecek berrak ve safî bir menba' halinde değil, kara balçıkla bulanmış, dibi görünmez zulmet alûd bir kuyu halinde görünüyor ve Güneş bunun ufkunda gurub ederken zaıyflamağa başlıyan şa'şeası allı morlu akisleriyle puslar içinde çalkalanarak muzlim bir batağa batıyor da battığı nokta balçıklı bir göz gibi bulanıb kararırken aynı zamanda renk ve buhariyle kaynıyan kızgın

bir köz halinde bulunuyor. Demek Zü'lkarneynin vicdanında gurubun bıraktığı intiba' bu olmuştur, ki bu müşahedenin en ıbret engiz mazmunu nihayet bir halde tevakkuf edeceği muhakkak olan Dünya şevketinin mahdudiyyetini görmek ve fanîliğini anlamaktır.

﴿قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ﴾ - Bu kavil, doğrusu Zül'karneynin nübüvvetinde zâhirdir.

87. ﴿قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ الخ﴾ - Demek ki Zül'karneyn ta'zib veya ihsan: dilediğini yapmakta muhayyer bırakıldığı halde yine sebebsiz hareket etmedi, ta'zibi zulmedenlere, ihsan ve mükâfatı da iyman edip ameli salih yapanlara tahsıs etti, kudret ve ihtiyarını sui isti'male kalkışmadı, zira kendisinin de nihayet rabbına reddolunacağını biliyordu 89. ﴿ثُمَّ﴾ sonra da - ya'ni Mağribde yapacağı icraat yaptıktan sonra da ﴿اَتْبَعَ سَبَبًا﴾ bir sebeb ta'kıb etti - Garbe gurub eden Güneşin Şarka dönmesi gibi Mağribeden Maşrıka giden bir yol peşine düştü 90.

﴿حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ﴾ tâ gün doğuya kadar gitti - ya'ni Arzda Güneşin hailsiz olarak doğduğu noktaya kadar gitti ki bu nokta Afrikanın sahili Şarkîsi olmak muhtemil ise de zâhir olan Asyanın Aksaya Şarkı olmaktır. ﴿وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ﴾ vardığın onu öyle bir kavm üzerine doğuyor buldu ki ﴿لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا﴾ biz onlara onun berisinden bir sütre nasb etmemiştik - ebniyeleri yok, hattâ elbiseleri yok, Güneşin altında yanıyorlar. Netekim elhalete hazihi Sûdanda, Avusturalyada böyle çıplaklar vardır. Maamafih murad urfde mütearef olduğu üzere şayanı ehemmiyyet bir setr-ü siper olduğu takdirde çadırlar dahi ehemmiyyetli bir sütre olamıyacağı cihetle

bu ma'nâ badiyede yaşıyanların ekserîsine sadık olur.

91. ﴿كَذٰلِكَ﴾ Öyle ﴿وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَالَدَيْهِ خُبْرًا﴾ halbuki onun yanında neler vardı, temamen biliyorduk - ya'ni onların öyle çıplaklığı karşısında Zül'karneynin mülkünde o kadar çok esbab-ü vesaıt vardı ki tamamını ancak Allah biliyordu. Zül'karneyne her şeyden sebeb veren Allah bunları güneşin alnına koymuş bir setir sebebi bile vermemişti. Binaenaleyh bunları gördüğü zaman Zülkarneynin ne hisler duyduğunu, ne işler yaptığını da Allah bilir.

92. ﴿ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا﴾ Sonra da diğer bir sebeb ta'kıb etti - Garb ile Şark arası bir yol gitti. Ki bu da ya Cenuba veya Şimale olabilir. Maamafih müfessirînin ifadelerine nazaran Şimale gitti 93. ﴿حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ﴾ ta iki sedd arasına vardığında -

SEDDETMEK bir şey'in kediğini sağlam kapamaktır. İki şey arasına hail olan hâcize sedd denildiği gibi dağa dahi ıtlak olunur. Netekim burada iki dağ diye tefsir edilmiştir. Ba'zıları hılkî olan, «sin» in zammile

«süd», sun'ı beşerle yapılana da feth ile «sed» deniliyor demiş, ba'zıları da evvelki gözle görünen, ikincisi görülmiyendir demiş, bu âyette iki vecihle de kıraet bulunduğundan ikisinin de aynı ma'nâda olduğu anlaşılır denilmiş ise de bu iki kırâetin başkaca birer nükteyi tezammun etmiş olmaları da melhuzdur. Binaenaleyh iki sed, sun'î iki mania olabileceği gibi iki deniz, iki kıt'ai arz, iki dağ gibi hılkî, yâhud mer'î ve gayrı mer'î de olabilecektir. Müfessirîn, bu «seddeyni» «cebeleyn» ya'ni iki dağ diye tefsir etmişlerdir. Ancak bu iki dağı ta'yin etmek için karîne yoktur. Bu babda rivayetler ise üç kavle müntehî oluyor :

1 - Bu iki dağ, Şimalde Şarkı velyeden cihetten Arzı Türkün munkatı olduğu yerde denilmiştir ki

Zemahşerî

sh:»3286

ve Ebüssuud buna i'timad etmişlerdir. Arzı Türkten murad, Maverâennehir denilen küçük Türkistan ise bu kavil, seddi Çin mevki'ne işaret demek olur.

2 - Ermenistan ile Azerbaycanı velyeden cihetten Türkistanın munkatı' olduğu yerde denilmiştir. Kazı

Beyzavî bunu tercih etmek istemiştir. Bu kavle göre bu dağlar, Kafkas dağları ve beynesseddey, Demirkapı mevki' oluyor ki İbni Haldun, Ebülfida gibi müverrihlerin beyanına göre buruda Nuşirevan bir sed yapmıştı. Ebû reyhan demiştir ki bu mevzı'ın, na'mureden Şimali Garbî rub'unda olması ıktıza ediyor اهـ.

3 - Şimalin âhirlerinde iki cebeli münîf ki Hazkıyal aleyhisselâmın kitabında «âhirülcirbiya» denilmiştir. Bu cirbiya ismi ise bize Sibirya ismini andırıyor. Bunun ise garbî velyeden cihetten âhiri, ural dağları, Şarkı velyeden cihetten de Behreng boğazı tarafları olmak haysiyyetile evvelki kavillere dahi münasebeti vardır. Bu surette iki dağın arası İstanoy dağlarile Ural dağlarının arası demek olan Sibiryanın kendisimidir? Garbında Ural dağlarile Kafkas dağları arasımıdır? Yoksa Şarkında Behrenge doğru Kamçatka tarafındaki dağların arasımıdır ta'yin etmek mümkin olmuyor. Kur'anın ifadesinde ise bu iki seddin semtini anlıyabilmek için Mağrib ve Meşrık cihetlerinden başka bir karîne yoktur. Bundan ise garbî Rusya ciheti muhtemil olduğu gibi bir zamanlar Asyanın Behreng boğazından Amerikaya ittisali bulunduğuna ve Zülkarneyn de tarihi kadîme âid olduğuna göre Asyının Şarkında, Amerikanın Garbında bulunan Behreng mevkıi olmak da pek muhtemildir. Bunlardan başka Şarta Seddi Çin. Garbda Babül'ebvab ma'ruf olduğuna göre iki sedden murad, bunlar olmak daha zâhirdir denilebilir. Gerçi Zülkarneynin zamanında bunlar henüz mevcud ve ma'ruf değilse de Kur'anın nüzulü sırasında mevcud ve ma'ruf olmaları ta'rif için kâfı olabilir. Bu surette bu

iki sedd arasından murad, Türkistan olmak

sh:»3287

lâzım gelir. Bu da bundan sonraki kavim hakkında zikr edilecek rivayete muvafık oluyor.

Hasılı iki sedd arasına vardığında ﴿وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا﴾ bunların ötesinde bir kavim buldu ki ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا﴾ hemen hemen söz anlıyamıyacak bir halde idiler. - Ya'ni başka lisan bilmedikleri gibi zihinleri basît, fehimleri kısa idi. « يـا » nın zammı, ve « قـاف » ın kesriyle « يفقهون » kıraetlerine göre: hemen hemen söz anlatamıyacak bir halde idiler. Dilleri garîb, ifadeleri kasırdı. Zülkarneyne her şeyden bir sebeb verilmemiş olsaydı bunlara söz anlatamıyacak, onlar da derdlerini anlatamıyacak idiler. Maamafih bunlar, şimdi anlaşılacağı üzere ehlini bulunca kuvvet teşkil edebilecek, işe yarayacak bir kavm idi. Kur'an bunun hangi kavm olduğunu tasrıh etmemiştir. Fakat müfessirîn, Türk denilmiş olduğunu nakledegelmişlerdir. O halde demek oluyor ki Ye'cûc ve Me'cûce karşı yapılacak seddi Zülkarneyn, Türklerin kuvvet ve ianesiyle yapacaktır. Şöyle ki:

O söz anlamaz veya anlatamaz gibi bulunan kavim 94. ﴿قَالُوا يَاذَا الْقَرْنَيْنِ﴾ Ya Zelkarneyn! Dediler : ﴿اِنَّ يَاْجُوجَ وَمَاْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ﴾ hakıkat Ye'cûc ve Me'cûc Arzda berbad ediyorlar, önlerine geleni tahrib eyliyorlar, bırakılırlarsa bütün Arzı ifsad edecekler.

YE'CÛC VE ME'CÛC, yâhud Yacûc ve Macûc isimleri lisanı Araba diğer lisandan menkul ucme kelimeler olduğu anlaşılıyor. Firenkler de bunlara Yagug ve Magug demişler ve Şeytan zürriyyeti addederlermiş, netekim kurunı vustâyı açan muhacereti akvamda Garbî Roma imparatorluğunu istîlâ eden Hünlere böyle demişlerdi ki Barbar

ta'birinden daha şedid demek oluyor. Fivakı' ehli kitabdan ba'zılarının Ye'cûc ve Me'cûcu Hazreti Âdemin bir ıhtilâmından husule gelmişler diye bir efsane naklettiklerini ba'zı tefsirler de hikaye etmişlerdir. Halbuki Tevratta sifri evvelin onuncu faslında Ye'cûc Yâfisin oğullarından diye tasrıh edildiği gösteriliyor. Bu sebeble olmalıdır ki Vehb ibni Münebbih ve daha ba'zı zevat, Ye'cûc ve Me'cûcun evlâdı Yâsiften iki kabîle

olduklarına cezmetmişler ve müteahhırînden bir çokları da buna ı'timad eylemiştir. Maamafih Kur'anda tesniyi ile «yüfsidani» denilmeyip de «müfsidune» denilmesi kesretlerine işaret olmak gerektir. Onun için iki değil, yirmi kabîle diyenler olduğu gibiYer yüzündeki insanların onda dokuzuna kadar ekseriyyeti Ye'cûc ve Me'cûc olduğunu nakledenler de olmuştur. Ebû Hayyan der ki: bunların aded ve eşkâli hakkındaki sözlerin hiç biri haberi salih değildir. اهـ. Velhasıl Ye'cûc ve Me'cûc vaktiyle bir veya iki kavmın ismi hassı olsa da doğrusu lisanı islâmda mütearef olan mefhum şudur: Aslı ve nesebi belirsiz, din ve millet tanımaz bir halitai beşer ki hurucları eşratı saattendir. Arzı ifsad edeceklerdir.

﴿فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰٓ اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا﴾

binaenaleyh bizimle onlar arasında bir sed yapmak üzere sana bir harc bir vergi teahhüd edelim mi? - Burada dahi nin fethiyle de zammiyle de kıraet vardır.

Buna cevaben Zülkarneyn 95. ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿مَا مَكَّنِّى فِيهِ رَبِّى خَيْرٌ﴾ Rabbımın beni içinde bulundurduğu müknet ve makam, daha hayırlıdır, - Ya'ni ona hacet yok. Min tarafillâh bulunduğum makam, kuvvei maliyye ve esbabı saire ı'tibariyle sizin tesavvur ettiğiniz mertebeden daha yüksek ve daha nafi'dir. Ben sizin öyle malî ücretinize tenezzül

etmeksizin istediğinizden daha iyisini teberrüan yapabilecek bir ıktidar içindeyim

﴿فَاَعِينُونِى بِقُوَّةٍ﴾ binaenaley siz, bana kuvvet ile iâne ediniz -ya'ni malî masrafa karışmayınız da adamla, amele, san'atkâr, âlât ve edevat tedarükünde emrime âmâde olarak fı'len yardım ediniz ﴿اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا﴾ ki ben sizinle onların arasına bir redim yapayım - ya'ni sedden daha muhkem bir şey, daha büyük daha metin bir gergi. Bu reddim o kavm ile Ye'cûc ve Me'cûc arasında yapılması söylendiğine nazaran salifüzikir iki sedd arasında değil, onların otesinde bir mevkı'de olması ıktıza eder. Çünkü bunu taleb eden o kavm iki sedden ötede bulunduğu cihetle Ye'cûc ve Me'cûc ile araları daha ileride olmak lâzım geliyor.

96. ﴿اٰتُونِى زُبَرَ الْحَدِيدِ﴾ Bana demir zübreleri getirdiniz -

ZÜBER, zübrenin cem'idir. Zübre büyük demir kıt'ası demek olup Kamusta mezkûr olduğu üzere örs ma'nâsına da gelir. Ya'ni demir alât ve edevatiyle demir kütleleri, demir zümreleri getiriniz dedi, getirdiler ﴿حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ﴾ ta iki sadef arasına denkleştirince - iki sadef karşılıklı iki baş veya iki yan teşkil iki meyl ki buna iki dağ. iki dağın tepeleri veya tepeleriyle kenarları

arasındaki yanları, ya'ni yamaçları demişlerse de o kavın ile Ye'cûc ve Me'cûc arasında seddin bir haddini teşkil eden mütekabil iki uç veya sedde konulan kütlelerin bitiştirilecek yanları demek de olabilir.

Karşılıklı iki uç arasını tesviye edince ﴿قَالَ انْفُخُوا﴾ körükleyip, dedi

﴿حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَارًا﴾ vaktâ ki onu - o körüklettiğini

sh:»3290

- nihayet bir ateş haline getirdi - ﴿قَالَ اٰتُونِٓى اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا﴾ getirin şimdi üzerine erimiş bakır dökeyim dedi - bunu ba'zılarının dediği gibi demir kinedli bakır perçinli kayalardan müteşekkil bir bina gibi anlamak mümkin olabilir, lâkin ifadenin zâhiri bundan çok yüksek bir san'at ve ameliyyeye mütevakkıf olan demir tûğlalı bakır sıvalı öyle bir bina tasvir etmektedir ki zamanımızda çok müterakkı olan vesait fenniyye ve sınaıyye ile bile i'malini tesavvur müşkildir. Demir kütlelerinden bir dağ ördürüp de körüklüyerek mecmuunu bir ateş haline getirdikten sonra üzerine erimiş bakır dökmek şüphe yok ki müdhiş bir ameliyyedir. Aceba medeniyyeti kadîmede demircilik böyle dehşetli bir ateşi idare edecek böyle büyük bir ameliyyeyi yapabilecek kadar yükselmiş mi idi? İhtimal, fakat bunu ya müfessirînin

dedikleri gibi Zülkarneynin bir mu'cizesi telâkkı etmek veya bununla beraber san'atın istikbaldeki imkânı terakkısine işaretle yapılan redmin son derece kuvvet ve metanetinden bir kinaye ve temsil gibi anlamak daha zâhirdir. İâne işi daha ziyade bu ma'nâya bir karînedir denebilir. Ya'ni o kavmin kuvvet ve gayreti ile Zülkarneynin o himmeti Ye'cûc ve Me'cûce karşı öyle i'cazkâr bir redim husule getirdi ki bunun derecei metanetini anlıyabilmek için körüklenerek ateş haline getirilmiş demir kütleleri ile harcı, sıvası erimiş bakırdan müteşekkil yalçın bir sedd tesavvur etmek gerektir. Bu suretle hem bir sed hem bir süddolan bu redim öyle yüksek ve muhkem bir şey oldu ki o Ye'cûc ve Me'cûc 97.

﴿فَمَا اسْطَاعُوٓا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا﴾ artık onu ne aşabilirler, ne delebilirler - halbuki ne yüksek dağlar aşmış ne metîn istihkâmlar delinmiştir. Demek ki bunun sirri Zülkarneynin döktüğü mâyi'de idi. Demek ki o, alel'ade bir madde değil, ilâhî bir kuvvet idi. Onun için:

98. ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّىۚ﴾ işte bu, rabbımdan bir rahmettir. - Ya'ni ne sizin işinizdir, ne benim, mahza nı'meti ilâhiyyeden bir ınayeti rabbaniyedir. Maamafih bunun da bir

eceli vardır ﴿فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ رَبِّى جَعَلَهُ دَكَّآءَ﴾ rabbımın va'di geldiği vakıtta onu hâk ile yeksan edecektir. ﴿وَكَانَ وَعْدُ رَبِّى حَقًّا﴾ ve rabbımın va'da haktır. - Kıyamet muhakkaktır. İleride Sûrei Enbiyada geleceği vechile «

حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوجُ وَمَاْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ

» sirri zahir olup Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak, nizamı Arz, fesad bulacak, Kıyamet kopacaktır. Ba'zıları bunu seddi Çin zannetmişler ve binaenaleyh Ye'cûc ve Me'cûcun Mogollar ve Tatarlar olduğunu tevehhüm eylemişlerdir. Gerçi Pekin civarında denizden başlıyarak Altay dağlarının altlarına doğru yüzlerce saatlik bir mesafede uzanıp giden seddi Çinin hicretten dokuz asır kadar evvel dördüncü Çin sülâlesi devrinde Şimalden Mogol ve Tatarların tecavüzlerine karşı yapılmış olduğu tarihen nakilediliyor ve asârı cesimenin en hüyüklerinden sayılıyor ise de yapılmasından çok bir zaman geçmeksizin aşılmış geçilmiş olan bu seddin metaneti ve sureti binası Kur'anda mezkûr olan evsafa mutabık olmadığı anlaşılıyor. Diğer taraftan ba'zıları da demir kapı seddi demişler ve binaenaleyh Ye'cûc ve Me'cûc bu günkü Rusya sahasında tesavvur eylemişlerdir ki bu harab olmuştur. Doğrusu Kur'andaki evsaf, ikisine de muntabık olmadığı gibi diğer yerlerde ma'lûm olabilen sedlerin de hiç birine uymıyor, Allahü a'lem Kur'anın haber verdiği bu redim Zül'karneynden onun yapılmasını taleb eden kavmin bu sayede teşkil ettikleri hey'eti içtimaıyyeleri olsa gerektir ki demir kütleleri gibi salâbetli olan unsurlarına akıtılan feyzı rabbanî ile teşekkül etmiş madde ve

ma'nevî bir sedd demek olur. Eğer

sh:»3292

bu kavmin, müfessirînin veçhile Türk idise burada Zül'kârneyne kuvvetle yardım eden Türklerin mazıde Arzı fesaddan kurtarmak için ettikleri hizmetin ehemmiyyeti iş'ar edilmiş olduğu gibi bi'seti seniyyeden sonra islâma yapacakları hizmete de işaret edilmiş demektir. Ve şu halde Türklerin inkırazı, Ye'cûc ve Me'cûc seddinin yıkılması ve nizamı Arzın fesadı demek olacaktır ki eşratı saattendir.

Hâsılı Şark-u Garbı dolaşan Zül'karneynin en büyük işi, mahzâ bir rahmeti rabbaniyye olan bu redmin inşasıdır ki yıkılması Yer yüzünde beşeriyyetin pek büyük bir felâketi olacaktır.

Nizamüddin Haseni Nisaburî «Garaibül'kur'an ve Regaibül'fürkan» namındaki tefsirinde buraya müteallık te'vilâti Sofiyyeden olmak üzere der ki: insan için terbiye ve irşad ile tahsıli mümkin bir kemali meknun ve bir kenzi medfun bulunduğu beyan edıldikten sonra Zül'karneyn kısasiyle şu da beyan edilmiş oluyor ki Arzda hılâfete müstehıkk olan ancak insani kâmildir, o ise iki canibine malik olan Zül'karneyndir.

Çünkü ona Arzda temkin verilmiş ve vesaıt-u esbab âleminde her şeyin sebebine irdirilmiştir, bu suretle o hem nefsinde kâmil hem de gayrısini mükemmil olmuştur. Binaenaleyh bir sebeb ta'kıb ederek aşağı âleme doğru gitti ki o ruhı insanî Güneşinin Mağribidir, onu bir «ayni hamie» de batıyor buldu ki o âlemi tabiat ve ecsaddır. Ve orada bir kavim buldu onlar, kuvayı bedeniyye ve nüfusi Arzıyyedir. Ya Zel'karneyn, dedik, ya onları riyazat bıçağı ve mücahede kılıciyle öldürmek suretiyle ta'zib edeceksin yâhud da haklarında rıfk-u müdarâ ile güzellik yapacaksın, hâ, dedi: haysıyyetini mevzıının gayrıda isti'mal ile alçaltarak zulm edene azâ bedeceğiz, arzu ve muradının hılâfına kahreyliyeceğiz, sonra rabbı olan Allah tealâya reddolunacak o da

sh:»3293

onu te'bıd azâbile ta'zib edecek. İyman edip salih amel yapana ise mükâfat olarak husnâ var ki o, vusul ve vısal makamıdır, hem ona emirlerimizden yüsür söyleyeceğiz ki o da fenâ ve mücahededen sonra hafiflik ve istirahattir. Sonra ervah âlemine vusul esbabından bir sebeb ta'kıb etti ki o insanın nefsi natıkası Güneşinin matlaıdır. Onu cismanî alâkalardan tecerrüd etmiş bir kavm üzerine doğuyor buldu, nihayet iki sedd arasına vardığında ki o teayyüş ve temeddün âlemi ve bedenin salâhı - meâde doğru cismaniyyet

suretiyle kıyam ve kıvamı esbabının sahai cevelânıdır. Onların önünde hemen hemen söz anlamıyacak gibi bir kavm buldu, bunlar, gâyei emirleri cehli basıt olan avam, dediler ki Ye'cûc ve Me'cûc ya'ni muhtelif tabiat kuvvetleri beşeriyyet Arzında havassını mâ - hulika - lehinin gayrısında kullanarak fesad yapıyorlar biz, sana harc versek, terki vücud ve bezli mevcud etsek de bize bir sed yapıversen olur mu? Bana, dedi: kuvvet ile ya'ni himmeti sarife ve azîmeti sadıka ile yardım edin, demir kütleleri ya'ni melekâtı rasiha yahud demir gibi sağlam kalbler getirin, iki ucu denkleştirince: «مِنَ الْمَهْدِ اِلَى اللَّحْدِ» olunca üfleyin! Dedi: ezkâr-u evrada devam edin, nihayet kalb demirinde taat ve zikir hararetinin te'siriyle onu ateş haline getirince, getirin, dedi: ona bakır kaynağı dökeyim. Şeytanın hîlesi işlemiyecek veçhile o kalblerin içine mahabbet cevheri metanet kimyası dökeyim de ona rahmânın mâsivası yükselmesin. «

«حَسْبِىَ اللّٰهُ وَحْدَهُ

Zül'karneynin sözü hıtam buldu. Şimdi bakın va'di hak nasıldır? Hak tealâ buyuruyor ki:

﴿٩٩﴾ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِى بَعْضٍ وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿١٠٠﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا﴿﴾

﴿١٠١﴾ اَلَّذينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فى غِطَآءٍ عَنْ ذِكْرى وَكَانُوا لَا
يَسْتَطيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠٢﴾ اَفَحَسِبَ الَّذينَ كَفَرُوٓا اَنْ يَتَّخِذُوا
عِبَادى مِنْ دُونىٓ اَوْلِيَآءَ ۚ اِنَّآ اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرينَ نُزُلًا
﴿١٠٣﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرينَ اَعْمَالًا ﴿١٠٤﴾ اَلَّذينَ
ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ
صُنْعًا ﴿١٠٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَآئِهِ
فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٦﴾
ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوٓا اٰيَاتى وَرُسُلى هُزُوًا
﴿١٠٧﴾ اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ
جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٨﴾ خَالِدينَ فيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا
حِوَلًا

Ve o gün onları bırakıvermişizdir, bir kısmı diğerinin içinde dalgalanıyorlar, surada üfürülmüştür, artık hepsini toplamış da toplamışızdır ve 99 Cehennemi o gün kâfirlere bir gösteriş göstermişizdir 100 Onlar ki beni ıhtar eden âyetlerimden

sh:»3295

gözleri bir gıtâ içinde idi, işitmeğe de tehamül edemiyorlardı 101 Ya o kâfirler beni bırakıpda kullarıma kendilerine mevlâ ittihaz edeceklerini mi zannettiler, biz Cehennemi o kâfirler için bir konukluk hazırladık 102 Size, de: amelleri en ziyade hüsrana gidenleri haber vereyim mi? 103 Onlar ki Dünya hayatta saiyleri boşa gitmektedir de kendilerini zannederler: ki cidden güzel san'at yapıyorlar. Bunlar işte o kimselerdir ki rablarının âyetlerine ve lıkasına küfretmişlerdir de hayır namına yaptıkları bütün amelleri heder olmuştur, artık Kıyamet günü biz onlara hiç bir vezin tutturmayız 105 İşte böyle onların cezaları Cehennemdir, çünkü küfretmişler ve benim âyetlerimi ve Peygamberlerimi eğlence yerine tutmuşlardır 106 İyman edip salih salih ameller işliyen kimselere gelince: onlar için Firdevs Cennetleri bir konukluk olmuştur 107 İçlerinde muhalled olmak üzere kalırlar, onlardan çıkmak istemezler 108

Bu tezkir ve ıhtarı kâfi görmeyip de daha ziyade tafsıl istiyenlere karşı ya Muhammed!

﴿١٠١﴾ اَلَّذِينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِى غِطَآءٍ عَنْ ذِكْرِى وَكَانُوا لَا
يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠٢﴾ اَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَنْ يَتَّخِذُوا
عِبَادِى مِنْ دُونِىٓ اَوْلِيَآءَ ۚ اِنَّآ اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا
﴿١٠٣﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا ﴿١٠٤﴾ اَلَّذِينَ
ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ
صُنْعًا ﴿١٠٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَآئِهِ
فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَزْنًا ﴿١٠٦﴾
ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوٓا اٰيَاتِى وَرُسُلِى هُزُوًا
﴿١٠٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ
جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٨﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا
حِوَلًا

Meali Şerifi

De ki: eğer rabbımın kelimâtı için deniz mürekkeb olsa idi her halde rabbımın kelimatı tükenmeden deniz tükenirdi, bir misli de meded getirsek bile 109 De ki ben sırf sizin

gibi bir beşerim ancak bana şöyle vahyolunuyor: İlâhınız ancak bir tek İlâhdır, onun için her kim râbbının lıkasını arzu ederse salih bir amel işlesin ve rabbının ıbâdetine hiç bir şirk karıştırmasın 110

109. ﴿الْبَحْرُ﴾ cinsi bahir, bütün cinsiyle deryalar ﴿مِدَادًا﴾

- MİDAD, fil'asıl bir şeyin uzatılmasına medar olan şey'in ismidir. Fakat orfte yazı yazılan mürekkebe mahsus olmuştur. ﴿لِكَلِمَاتِ رَبِّى﴾ kelimatullah ki Allah tealânın ılm-ü hikmeti kelimeleri ﴿وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا﴾ - çünkü kelimetullah, nâmütenahî, denizler mütenahîdir. Mütenahîye mütenahî zammının mecmuu da mütenahîdir. Mütenahînin nâmütenahîye intıbakı ise muhaldir, tenakuzdur 110. ﴿قُلْ إِنَّمَآ أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ de ki ben ancak sizin gibi bir beşerin -

ya'ni Allah tealânın cemi'ı kelimatını ihata edemem, öyle bir iddiada bulunmuyorum. Şu kadar ki ﴿اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۚ﴾ ﴿يُوحٰٓى اِلَىَّ﴾ bana şöyle vahy olunuyor: hepinizin ilâhı ancak bir ilâhdır - ki Allahdır. ﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ رَبِّهٖ﴾

Binaenaleyh her kim rabbının likasını reca ediyorsa -Allahın huzuruna varmak, hisabından kurtulup

sevabına irmek, rızasını bulmak veya cemalini görmek arzu eyliyor, vâsılînden olmak ümidini besliyorsa:

﴿فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا﴾ salih - o likaya lâyık hâlis - iş yapsın

﴿وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖٓ اَحَدًا﴾ ve rabbına ıbadete hiç bir kimseyi şerik etmesin. -

Ne yukarıda geçtiği üzere âyet ve likasına küfedenler gibi şirki celî, ne de riya gibi bir şirki hafî

karıştırmasın.

sh:»3297

Sûrei Kehfin bu hâtimesi Sûrei Meryeme intikal için ne büyük bir esas, ne güzel bir temhid olmuştur.